นิบาตชาดก เล่ม 12

ติกกนิบาต

ปทุมวรรคที่ 2

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ มหาราชสี่มา

หย
294.3184
ช512น

๑๔๑

นิบาตชาดก เล่ม ๑๒

ติกกนิบาต

ปุพพวรรคที่ ๒

กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ สมเด็จพระเทียรราชปริยัติ

พระอนุพันธ์ดิฐการ (ฮวด วรรธนะสุวรรณ)

พิมพ์แจกในงานปลงศพ

หลวงธนสิทธิ์ (ทองคำ ศังขชาติ)

ปีมะแม พ.ศ. ๒๕๖๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ทะเบียน

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา

294.341
ให้ไว้เป็นสมบัติของหอสมุด
วัดสุทัศนเทพวราราม
๖๙

นิบาตชาดก เล่ม ๑๒

ติกกนิบาต

ปฐมวรรคที่ ๒

พระอนุพันธ์ดิฐการ (ฮวด วรรธนะสุวรรณ)

พิมพ์แจกในงานปลงศพ
หลวงธนสิทธิ์ (ทองคำ ศังขชาติ)

ปีมะแม พ.ศ. ๒๕๖๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาธร

1085

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติ
เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา
เลขหมู่ 094.3184
ส 512 ส
เลขทะเบียน น.34 ข 30311
100033

คำนำ

อำมาตย์ตรี พระอนุพันธ์คดีฐการ มาแจ้งความแก่กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครว่า มีศรัทธาจะพิมพ์หนังสือแจกในงานปลงศพอำมาตย์ตรี หลวงธนสิทธิ์ ทองคำ ศังขชาติ สักเรื่อง ๑ เห็นหนังสือนิยาตชาดกตอนตักนิยาตปทุมวรรค มีอยู่ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ขออนุญาตที่จะแจกหนังสือนั้นในงานศพหลวงธนสิทธิ์ กรรมการหอพระสมุด ฯ อนุโมทนาด้วย จึงอนุญาตตามประสงค์

หนังสือนิยาตชาดกนี้ พระยาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวุฒาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ให้แปลออกพิมพ์เป็นทีแรก ได้แสดงพระราชประสงค์ไว้ว่า จะใคร่ให้มีผู้แปลแลให้ได้พิมพ์ตลอดทั้งคัมภีร์ การยังค้างอยู่ ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต พวกนักเรียนภาษาบาฬีทั้งพระสงฆ์แลคฤหัสถ์ปรารถนาจะสนองพระเดชพระคุณในเรื่องนี้ให้สำเร็จดังพระราชประสงค์ จึงช่วยกันแปลส่งมายังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร กรรมการหอพระสมุด ฯ รับธุระจัดการพิมพ์เป็นตอน ๆ มา ตามโอกาศที่มีผู้ศรัทธารับพิมพ์ในการกุศลตลอดมาจนบัดนี้

ข้าพเจ้าขออนุโมทนากุศลบุญราษีที่กษิณานุปทาน ซึ่งอำมาตย์ตรี พระอนุพันธ์คดีฐการ จัดการปลงศพอำมาตย์ตรี หลวงธนสิทธิ์ ทองคำ ศังขชาติ แลได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้ได้อ่านกันแพร่หลาย เชื่อว่าท่านทั้งหลายที่ได้รับสมุดเล่มนี้ไป คงจะอนุโมทนาทั่วกัน.

สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑๐ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๒

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร. ๙ นครราชสีมา

สารบาน

๑ ปทุมชาดก น่า ๑

เรื่องบุตรเศรษฐี ๓ คนอยากได้ดอกบัว เข้าไปหาบุรุษขมูกด้วนขอดอกบัวทีละคน แต่คนที่ ๑ ที่ ๒ ไม่ฉลาด พูดยกยอจนเกินความจริง เลยไม่ได้ดอกบัว คนที่ ๓ ฉลาด พูดแต่พอเหมาะจึงได้ดอกบัว

๒ มหาปาณิชาดก น่า ๖

เรื่องพระเจ้าพาราณสีระวังรักษาพระราชธิดาอย่างกวดขัน ถึงทรงยึดพระหัตถ์ไว้ นางยังทำอุบายให้พระยิดาทรงยึดมือหญิงอื่นแทนตัว หนีตามโอรสพระเจ้าอาวไปได้

๓ จูฬโลภนชาดก น่า ๑๕

เรื่องโอรสพระเจ้าพาราณสีองค์หนึ่ง เกลียดสตรีไม่ให้ถูกต้องพระกาย ถูกนางระบำประโลมจนหลงเกิดหึงหวง ต้องถูกขับไล่ไปอยู่บ้ากับนางนั้น ภายหลังนางนั้นได้เห็นฤษีเหาะมาก็ประโลมฤษีอีก จนฤษีเหาะไม่ได้ พระราชกุมารทรงทราย ก็สละนางไปผนวชเป็นฤษี

๔ มหาปนาทชาดก น่า ๒๓

เรื่องยิดากับบุตรสร้างบรรณศาลาถวายพระปัจเจกโพธิ ได้อยู่ปราสาททิพย์

๕ ขุรัปปชาดก น่า ๓๑

เรื่องบุรุษใจกล้าคนเดียว รับอ้างนำพ่อค้าเกวียน ๕๐๐ เล่มข้ามคง พบพวกโจรซุ่มอยู่ที่กลางคง เขาได้ทำอุบายประหารต้นไม้แล บันลือเสียงกึกก้องเหมือนมีคนมาก พวกโจรตกใจกลัวหนีไป ตั้งแต่เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๕ พระวิจิตรธรรมปริวัตร (คำ พรหมกสิกร) เปรียญ ๗ ประโยคแปล

๖ วาตัคคสินธวชาดก น่า ๓๕

เรื่องนางลาตัวหนึ่งมีความรักใคร่ม้าสินธพตรอมใจจนซูบผอม ครั้นม้าสินธพนั้นเข้ามาหา กลับทำเล่นตัว ม้าสินธพเกลียดหนีไปเสีย นางลาเสียใจต้องล้มนอนคราง

๗ สุวัณณกักกฏชาดก น่า ๔๑

เรื่องปูใหญ่จับพระยาช้างได้หมายจะกิน นางช้างพูดสรรเสริญยกยอปูด้วยเสียงไพเราะอ่อนหวาน ขอให้ปล่อยพระยาช้าง ปูฟังเสียงสัตว์เพลินไปใจอ่อนวางก้ามโดยมิทันได้ระวัง พระยาช้างกลับกระทืบกระดองแตกตาย

๘ อารามทูสกชาดก น่า ๔๘

เรื่องบุรุษเลี้ยงลิงฝูงหนึ่งไว้ใช้ให้ตักน้ำรดต้นไม้ในสวนหลวง ลิงถอนต้นไม้ขึ้นดูรากเสียก่อน เพื่อจะรดน้ำให้พอเหมาะแก่ขนาดรากไม้นั้น ต้นไม้ตายหมด

๙ สุชาตชาดก น่า ๕๔

เรื่องพระมารดากระยัตริยพระองค์หนึ่งมีพระวาจาหยาบคายดุร้ายมาก ครั้งหนึ่งเสด็จพระพาสสวน พระโอรสทรงชื่นชมต้อยติ่วติดซึ่งร้องรำคาญหู คนไม่พอใจฟัง กับนกดุเหว่าร้องไพเราะคนพอใจฟัง เป็นอุทาหรณ์ถวายโอวาทแก่พระมารดา ๆ จึงหายดุร้าย

๑๐ อุลูกชาดก น่า ๖๗

เรื่องฝูงนกประชุมกันจะตั้งนกเค้าเป็นเจ้านาย กาอิจฉาคัดค้านไม่เห็นด้วย นกทั้ง ๒ ชนิดจึงได้เป็นเวรกันมาจนทุกวันนี้ ตั้งแต่เรื่องที่ ๖ จนถึงเรื่องที่ ๑๐ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณ์) เปรียญ ๕ ประโยคแปล

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ พุทธศักราช ๒๕๕๑

พระบรมราชาธิบาย เรื่องนิบาตชาดก

พระยาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาบุพาลงกรณ์
พระบุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์

หนังสือชาดกปกรณ์นี้เป็นคัมภีร์ชนิดหนึ่ง ซึ่งได้ร้อยกรองขึ้นไว้เพื่อประโยชน์บางประการ แต่ไม่ใคร่จะได้รับความวิจารณ์ของเราทั้งหลายโดยถ้วนถี่ ๆ ว่าโดยท่านผู้ที่ศึกษาในพระคัมภีร์พุทธสาสนา หรือผู้ที่ผกผ่ายในการสาสนาพอใจฟังเทศเป็นต้น มักจะมีเป็นสามจำพวก พวกหนึ่งที่ชอบฟังนิทานก็ใส่ใจแต่เรื่องนิทานนั้นฟังเพลิดเพลินไป ไม่ใคร่ใส่ใจในธรรมหรือสุภาษิตซึ่งมีอยู่ในนิทานชาดกนั้น ๆ อีกพวกหนึ่งซึ่งเป็นผู้แสวงหาแต่ธรรม เมื่ออ่านแล้วก็เห็นว่าเป็นแต่เรื่องเล่านิยาย การที่จะแสวงหาธรรมในชาดกเหมือนร่อนทรายหาทอง ซึ่งมีอยู่แต่เล็กน้อย ไม่คุ้มความลำยาก สู้หนังสือฉบับอื่นซึ่งอาจจะพบธรรมได้ง่ายไม่ได้ ก็ละเลยเสียไม่ได้อ่าน ๆ ยังความคิดในชั้นหลัง ๆ ซึ่งแรงขึ้นกว่าท่านทั้งสองพวกซึ่งกล่าวแล้วนั้น มักจะถือว่าชาดกเป็นนิทานซึ่งนักแต่งขึ้นไม่มีความจริงเป็นหลักฐาน เช่นกิริยาที่พูดได้เหมือนมนุษย์เป็นต้น ถึงจะเชื่อว่าเป็นความเปรียบ ก็ยังมีข้อติเตียนด้วยเรื่องกลับชาติต่อไปอีก อีกอย่างหนึ่ง คติโบราณซึ่งถือกันมาว่า ไม่ควรจะสอดแคล้วในยันตา

หนังสือทั้งปวงที่อ้างว่าเปนพระพุทธวจนะ ถ้าผู้ใดไม่เชื่อถือก็จะต้องตกนรก เปนการบังคับกะเกณฑ์ให้เชื่อ ก็ยิ่งเปนเหตุซ้ำร้ายให้เบื่อหน่ายจนเปนข้อติเตียนว่าท่านทั้งหลายผู้แต่งหนังสือนี้ กระทำให้เกิดไฟฟ้าขึ้นในพระพุทธสาสนาโดยมาก เพราะเหตุที่กล่าวยืนยันว่าพระพุทธเจ้าได้เทศนาเช่นนี้ จนถึงเมื่อกลับชาติ ก็อาจยิ้มเยาะหรือทายเตาล่วงน่าได้ ฯ

การซึ่งเปนเช่นนี้ เพราะเหตุที่ผู้อ่านตั้งวงความพิจารณาคับแคบ คือ พวกหนึ่งปราถนาแต่จะฟังนิทาน พวกหนึ่งปราถนาแต่จะฟังธรรม พวกหนึ่งปราถนาแต่จะวิจฉัยว่าหนังสือนี้ พระพุทธเจ้าจะได้เทศนาอย่างนี้จริงที่เดียวหรือ ฯ

ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะรับอธิบายโต้เถียงตามทางความคิดของท่านทั้งหลายสามพวกซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ซึ่งเปนความประสงค์แลความมุ่งหมายต่าง ๆ กัน ฯ แต่จะขอชักนำให้พิจารณาในเรื่องหนังสือชาดกนี้โดยความเห็นที่เปนวงกว้าง ซึ่งบางทีจะทำให้ท่านทั้งหลายเห็นว่า หนังสือชาดกประกรณีนี้เปนเรื่องที่น่าอ่านอยู่ เพราะเหตุฉนั้น พระโบราณาจารย์จึงได้อุตส่าห์ร้อยกรองเข้าไว้เปนอันมาก ฯ แต่เบื้องต้นที่จะอ่าน ท่านจะต้องคิดถึงเหตุการอันจะกล่าวต่อไปนี้ให้เข้าใจเสียก่อน ฯ

คือต้องคิดเห็นว่า ตั้งแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานมาจนถึงบัดนี้ ก็เกือบจะถึง ๒๕๐๐ ปีแล้ว ความคิดแลโวหารทั้งทางที่จะทำให้เข้าใจ

กันง่าย ย่อมเปลี่ยนแปลกจากบัดนี้เป็นอันมาก ฯ ถ้าจะเทียบแต่ใกล้ ๆ เช่นไปหาหนังสือฉบับใดฉบับหนึ่ง ซึ่งแต่งไว้แต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันล่วงมาเพียงระยะ ๖๐ ปีมาอ่านเทียบกับหนังสือในบัดนี้ ผู้อ่านคงจะทักได้หลายแห่งว่า ความคิดข้อนั้นแปลกอย่างนั้น ๆ โวหารแห่งนี้ใช้แปลกเช่นนั้น ๆ ฯ ถ้าขยับขึ้นไปอีกระยะหกสิบปีหนึ่งเป็น ๑๒๐ ปี ตกอยู่ในระหว่างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หาหนังสืออันใดอันหนึ่งมีร่างหมายเป็นต้นมาอ่าน คงจะพบแปลกไปจากหนังสือในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีก ฯ ถ้าขยับขึ้นไปอีกเพียงกึ่งรอยคือสามสิบปีเป็น ๑๕๐ ปี ไปอ่านหนังสือคำหากิริยาวัดป่าโมกข์ ก็คงเห็นมีอะไร ๆ ที่แปลกอีก ฯ เมื่อคิดดูระยะเพียง ๑๕๐ ปีอาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้เช่นนี้แล้ว จงคิดดูว่า ๑๕๐ ปีกี่ครั้งจะครบ ๒๕๐๐ ปีหย่อน ก็คงคิดเห็นได้ว่า ความคิดและความประสงค์ของผู้ซึ่งเกิดแต่ชั้นนั้น ถึงว่ามีความคิดและมุ่งหมายความสำเร็จอย่างหนึ่งอย่างใดเช่นเราจะมุ่งหมายทางความคิดและโวหารย่อมจะต่างกันกับเราในเวลานี้เป็นอันมาก

อีกนัยหนึ่ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายที่จะอ่านหนังสือนี้คงจะทรายอยู่แล้วโดยมาก หรือถ้ายังไม่ทรายชัด ก็อาจจะคิดเห็นได้โดยง่าย ว่าพระพุทธเจ้านั้นได้เกิดในประเทศอื่นหาใช่ประเทศเราไม่ ฯ ถ้าจะเทียบประเทศอันตั้งอยู่ใกล้เคียงกันกับเรา เช่นรามัญพม่าญวนเพียงเท่านี้ ความประพฤติและภาษาก็ยังต่างกันกับเรามากไม่ใช่หรือ ฯ

แลพระพุทธเจ้าหาได้เป็นชาติเราไม่ ข้อนี้ก็เห็นได้โดยง่าย ด้วยภาษาที่ใช้ก็หาใช่ภาษาเราไม่ ฯ ธรรมดาว่าคนต่างประเทศต่างชาติต่างภาษากัน อาการกิริยาความคิดแลโวหารย่อมเปลี่ยนแปลกกัน ฯ เช่นถ้าจะสังเกตถ้อยคำที่เขียนลงเป็นภาษาไทยแล้ว เหมือนอย่างหนังสือซึ่งออกใหม่เร็ว ๆ นี้ ซึ่งเรียกชื่อเรื่องว่า "ความพยาบาท" ท่านจะเห็นหรือไม่ ว่าความคิดแลโวหารที่แต่งลงเป็นภาษาไทยแล้วนั้น ถ้าหากว่าคนไทยเราที่ไม่ได้เรียนรู้ภาษาต่างประเทศ จะเรียบเรียงหนังสือขึ้นเรื่องหนึ่ง ความคิดแลโวหารจะเป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ ฯ ท่านคงจะคิดเห็นได้โดยง่าย ว่าความคิดนั้นเป็นความคิดต่างประเทศ โวหารก็เป็นโวหารต่างประเทศ ทั้งโวหารที่เรียงนั้นเป็นภาษาซึ่งกำลังใช้กันอยู่ในบัจจุบันนี้ ในประเทศอันหนึ่งเรายังเห็นแปลกจากที่เราเคยคิดเราเคยแต่งเพียงเท่าใด ฯ ก็โวหารภาษาบาฬี ซึ่งพ้นเดิมเป็นภาษามคธ แต่เป็นอย่างเก่า จนเป็นภาษาอันหนึ่งซึ่งจะเรียกว่าภาษามคธในบัจจุบันนี้ไม่ได้ ตลอดทั้งที่กลายมาเป็นภาษามคธซึ่งใช้อยู่ในบัจจุบันนี้ อันนับว่าเป็นภาษาตาย ไม่มีชาติใดที่พูดกันด้วยภาษาบาฬีในทุกวันนี้แล้ว ความคิดแลโวหารจะไม่เปลี่ยนแปลงไปได้มากหรือ ฯ ข้อซึ่งภาษากลายเป็นภาษาตายไปนั้น เหตุด้วยมนุษย์ซึ่งเป็นผู้พูดภาษานั้นแต่เดิม เปลี่ยนความคิดเปลี่ยนโวหารเปลี่ยนถ้อยคำมาโดยลำดับ เมื่อกาลล่วงนานมา ภาษาซึ่งได้พูดกันอยู่ในสมัยหนึ่งแต่แรกนั้น กลายเป็นคนละภาษากันกับที่พูด

ในบัดนี้ ในประเทศแห่งเดียวกันนั้นเอง ฯ อย่าตกใจว่าภาษาจะมีตายแต่ภาษายาฬี ภาษาละติน ภาษากริกเป็นต้น ก็ตายมาแล้วเหมือนกัน ฯ ถึงแม้ว่าภาษายาฬี เป็นภาษาตายแล้ว เป็นภาษาที่เขียนพุทธวจนะอย่างเดียว มีผู้เรียนผู้อ่านเขียนแลแต่งแต่เฉภาะผู้ที่ศึกษาในพระพุทธสาสนา เช่นนั้นก็ยังเดินได้แต่ลำพังตัว ฯ ผู้ที่ศึกษาภาษายาฬีอาจจะชี้ได้ว่า หนังสือฉบับนี้เป็นหนังสือเก่า หนังสือฉบับนี้เป็นหนังสือใหม่ หรือเรียงลำดับได้ว่า คัมภีร์นั้นแต่งก่อนแล้วถึงคัมภีร์นั้น ๆ ลงมาเป็นลำดับ ฯ จะยกมากล่าวในที่นี้ก็ดูไม่ต้องการ เพราะไม่เป็นการที่ต้องการจะรู้ทั่วไป เป็นวิสัยของผู้ที่ได้เล่าเรียนภาษายาฬีซึ่งสังเกตได้เองแล้ว ฯ

อีกข้อหนึ่ง เรื่องชาดกนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องราวในครั้งพุทธกาล เป็นเรื่องมีมาเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนาน ที่จะพึงกำหนดได้ด้วยหลักฐานหลายอย่าง ถึงในชาดกเองก็รับว่าเป็นเรื่องเก่า ด้วยขึ้นอดีตทุกแห่ง ฯ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมถึงที่ควรจะให้ความชัดขึ้นด้วยชักนิทานมากล่าว ก็ชักมาสาธกให้ความกระจ่างขึ้น ฯ คำที่แสดงโดยวิธีนี้เรียกว่าชาดก ในยาฬีขึ้นต้นว่า ภูตปุพฺพํ (เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว) จัดเข้าในนวังคสัตถุสาสนะ (คำสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์เก้า) ฯ เมื่อพิเคราะห์ดูนิทานที่ยกมากล่าวนั้นมีหลายชั้น ที่เป็นนิทานเก่าที่เคียงก็มีที่เป็นชั้นหลัง ๆ ลงมาก็มี ฯ แลนิทานอย่างเช่นชาดกนี้ ไม่ได้มีแต่ในคัมภีร์ฝ่ายพระพุทธสาสนา ในหมู่ชนชาติอื่นภาษาอื่นนอกพระพุทธ

สาสนา ก็มีปรากฏเหมือนกัน ๆ ชาติอื่น ๆ เช่น อาหรับ เปอเซีย เปนต้น ก็ว่ามีนิทานเช่นนี้คล้ายคลึงกัน แต่จะยกไว้ไม่กล่าว เพราะไม่มีตัวเรื่องมาเทียบ ๆ จะยกแต่นิยายอีสอป ซึ่งข้าพเจ้าได้แปลลงเปนภาษาไทยช้านานมาแล้ว ได้ตั้งชื่อว่า อีสอปปกรณำ ของนักปราชญ์ผู้หนึ่งชื่อว่าอีสอปเปนผู้แต่งขึ้นในประเทศกรีก ๆ นักปราชญ์ผู้นี้ได้แต่งหนังสือฉบับนั้น แต่ในเมื่อเวลาราว ๆ กันกับพุทธกาล มีทำนองนิทานอย่างเดียวกัน คือ เทวดาพูดกับคน ดิรัจฉานพูดกับคน ดิรัจฉานต่อดิรัจฉานพูดกันเอง ทำนองเดียวกันกับชาดก ๆ และเรื่องราวที่อีสอปกล่าวนั้นก็มีคล้ายคลึงกัน ที่อาจจะเทียบกับเรื่องราวชาดกได้หลายเรื่อง เช่น เรื่องกัณหคลกะชาดกในทุกนิบาต กับเรื่องสุนัขป่ากับนกกระสาในอีสอปปกรณำ (เรื่องที่ ๕) เปนเรื่องเดียวกันแท้ ๆ ในกัณหคลกะชาดกมีเรื่องว่า ราชสีห์จับสัตว์กินเปนอาหารกระดูกเข้าไปขวางติดคอได้ความเจ็บเปนสาหัสเจียนจะถึงแก่ชีวิต อ้อนวอนนกชื่อกัณหคลกะ (แปลว่ามีปมที่คอ) เปนชนิดมีจงอยปากยาว ให้ช่วยสงเคราะห์ นกนั้นรับแล้ว ไม่ไว้ใจ เอาไม้ค้ำปากไว้ สอดจงอยปากเข้าไปเขี่ยปลายกระดูกที่ขวางคอให้ตกลงไป แล้วเคาะไม้ที่ค้ำปากออก ราชสีห์ก็ได้ความสบาย วันหนึ่งนกเห็นราชสีห์กำลังกินมังสะ ปรารถนาจะลองใจว่าจะคิดถึงบุญคุณหรือไม่ จึงอ้างอุปการะของตนแล้วขอมังสะบ้าง ราชสีห์ตอบว่า เมื่อเจ้าเคาะกระดูกที่ติดคอข้า ได้กินมังสะที่ติดอยู่ตามซอกฟันของข้าพอแล้ว ๆ ในนิยายอีสอปเล่าความมีต้นเค้า

เปนอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่ในชาดกเปนราชสีห์ ในอิสอปปกรณำเปนสุนัขป่าเท่านั้น โวหารนั้นย่อมผิดกันไปบ้างเปนธรรมดา ฯ บางเรื่องมุ่งคำสอนอย่างเดียวกัน เพียนแต่ท้องเรื่อง เช่นสุวัณณหังสชาดกในเอกนิบาต แลเรื่องห่านไข่เปนทอง ในอิสอปปกรณำ (เรื่องที่ ๑๑๐) ฯ ในชาดกเล่าว่า มีตระกูลพราหมณ์หนึ่ง คือบิดามารดากับลูกสาวสามคน พราหมณ์บิดาตายไปเปนหงษ์ทอง ก็ให้ขนแก่เขาคราวละอัน พราหมณียังไม่พอ ก็ขับหงส์ถอนขนหมดทั้งตัว ขนที่ถอนโดยพลการก็ไม่เปนทอง ขนขึ้นใหม่ก็ขาวเปนขนหงส์สามัญ ตระกูลนั้นก็เสื่อมจากทองที่เคยได้ ฯ ในนิยายอิสอปเล่าว่า กระทาชายผู้หนึ่ง ครามโชคดีมีห่านตัวหนึ่งไข่เปนทองทุกวัน เขายังไม่พอใจว่าได้ช้าไป ต้องการจะได้คราวเดียวให้มาก จึงฆ่าห่านเสีย แหวะท้องออกก็พบแต่เครื่องในเหมือนห่านสามัญ ฯ ประโยชย์ของนิทานนี้ ก็ลงท้ายแสดงสุภาษิตว่า โลภมากลาภหาย อย่างเดียวกัน ฯ ถ้าจะตรวจสอบกันอีก ก็เห็นจะยังมีถูกกันมาก จึงเห็นว่านิทานเช่นนี้ คงจะเปนนิทานเก่าที่เล่ากันมาแต่ก่อนสองพันห้าร้อยปีขึ้นไป ถ่ายเทกันไปมา แลเปนวิธีที่ยกมาประกอบทางสั่งสอนของคนโบราณครั้งพุทธกาล แลราว ๆ พุทธกาล ฯ

อนึ่งนิทานที่มาในชาดกนี้ มีท่วงทีต้องกันกับนิทานที่มีในคัมภีร์อื่น ๆ ฝ่ายข้างไสยศาตร ซึ่งยังมิได้มีใครแปลลงเปนไทยหลายเรื่อง จะยกมากล่าวก็ไม่มีเวลาพอจะค้นหาที่เทียบ ฯ แต่เปนอันได้ความว่า

นิทานนั้นอย่างเดียวกัน แปลกแต่เพียงข้างฝ่ายไสยศาตร มิกล่าวถึงการถือลัทธิต่าง ๆ ซึ่งไม่ต้องกับพุทธสาสนา ฝ่ายนี้ได้ตัดรอนออกเสีย คงไว้แต่เนื้อเรื่องหรือแก้ไขให้ลงในทางคลองธรรมของพระพุทธสาสนา ด้วยประสงค์จะเอานิทานนั้นประกอบเวลาแสดงธรรม ฯ ถึงนิทานใดซึ่งเป็นเรื่องอันเล่ากันอยู่แต่เฉพาะในประเทศซึ่งพระพุทธเจ้าได้ยังเกิดขึ้นนั้นก็ดี ย่อมปรากฏว่าเป็นนิทานเก่าก่อนพุทธกาลขึ้นไปช้านาน เพราะท้องเรื่องนิทานนั้น ความประพฤติแลความเป็นอยู่ของมนุษย์ไม่เหมือนกันกับเวลาพุทธกาลเลย ฯ พระเจ้าแผ่นดินผู้มีอำนาจแลบ้านเมืองซึ่งเป็นใหญ่เป็นสำคัญ อันมีในท้องนิทานทั้งหลายนั้น ไม่พลั้งเผลอมาตรงกันกับเวลาบ้านเมืองแต่งชาดก คือภายในพุทธกาลนั้นเลย ฯ เช่นที่กล่าวโดยมากถึงเมืองพาราณสี อันเป็นเมืองหลวงของพระราชอาณาจักรกาสีนั้น ในเวลาพุทธกาลก็รวมเข้าอยู่ในประเทศโกศล ซึ่งไม่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองต่างหากช้านานมาแล้ว ดังนี้เป็นต้น ฯ อธรรมดาผู้แต่งนิทานหรือหนังสืออันใด ถ้าแต่งขึ้นใหม่ถึงจะเป็นเรื่องเก่าก็มักจะพลั้งเผลอถึงเวลาที่ตัวเกิดอยู่ เช่นกับหนังสือรามเกียรติเป็นต้น เผลอ ๆ ไปก็เกณฑ์พลให้ถือปืน ซึ่งในเวลานั้นยังไม่มีเลย ดังนี้เป็นต้น ฯ ส่วนนิทานชาดกนี้จึงเห็นปรากฏได้ ว่าเป็นนิทานเก่าซึ่งเล่าสืบต่อกันมาช้านาน ไม่ใช่เล่าขึ้นใหม่ในเวลาพุทธกาล หรือผู้แต่งจะแต่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่ภายหลัง เป็นนิทานเก่าที่มีอยู่แล้ว เว้นไว้แต่เรื่องปรารภแลกลับชาติ ซึ่งจะยกไว้กล่าวต่อภายหลัง ฯ

ตามที่นักปราชญ์ได้ตรวจหนังสือในคัมภีร์ต่าง ๆ เขาได้เทียบเคียงทั้งในคัมภีร์นิกายต่าง ๆ และคัมภีร์อื่น ซึ่งปรากฏชัดว่าได้เรียบเรียงขึ้นก่อนคัมภีร์ชาดก ซึ่งแปลออกพิมพ์ในสมุดนี้ คือชั้นต้นก่อนเวลาตติยสังคายนา มีแต่คาถาได้แต่งขึ้นในมัชฌิมประเทศ คาถานี้สังเกตได้ว่าได้นำสืบ ๆ กันมาตามความทรงจำ เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์ได้ทรงพระพุทธวจนะไว้ด้วยความจำ จึงจำจะต้องร้อยกรองถ้อยคำประกอบความให้ย่อสั้นสำหรับที่จะได้จำให้มั่นคง เชื่อได้ว่าคงจะได้สืบมาแต่ชั้นต้น ไม่มีข้อที่พลั้งพลาด ฯ แต่ลำพังคาถาเท่านั้นเรื่องยังไม่ชัด ต้องมีอธิบายสำหรับประกอบเป็นท้องเรื่องไว้ด้วย ใช่เป็นคำร้อยแก้วเล่าขอกกันเอาด้วยปาก ท้องเรื่องตามคำร้อยแก้วนี้หลายเรื่องมีปรากฏในรูปสลักครั้งพระเจ้าอโศก คือเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๒๐๐ ปีเศษ ส่ออายุว่าไม่ต่ำกว่านั้น ฯ ยังมีชาดกอีกอย่างหนึ่ง ในนิกายทั้งหลายที่เป็นหนังสือเก่ากว่าชาดกปกรณ์นี้ ซึ่งมีแต่เรื่องนิทาน ไม่มีเรื่องปรารภ และที่ไม่มีคาถาในท้องเรื่องหรือไม่มีที่เดียวก็มาก และไม่ได้เทียบพระโพธิสัตว์เป็นดิรัจฉานหรือคนสามัญ เทียบแต่ด้วยเป็นฤษีหรือยักษ์ฑิต ฯ ส่วนชาดกซึ่งได้แปลฉบับนี้มิใช่บาฬี เป็นอรรถกถา กล่าวว่าได้เรียงรวบรวมขึ้นในเกาะลังกาในราวเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานได้ ๑๐๐๐ ปีล่วงไปแล้ว แต่ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้เรียบเรียง ไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมท้องนิทาน เติมแต่เรื่อง

ปรารภข้างต้น แลประชุมชาดกข้างปลาย แต่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาสิงหฬ แต่คาถานั้นคงเป็นภาษาบาฬี แล้วจึงกลับแปลลงเป็นภาษาบาฬีทั้งหมด เพราะเหตุฉนั้น คัมภีร์ชาดกนี้ เชื่อได้ว่าท้องเรื่องซึ่งเป็นหลักนิทานเดิมมีมาแต่ครั้งพุทธกาล ผู้ซึ่งเก็บรวบรวมขึ้นภายหลังไม่ใช่คนเดียว ได้ยกเอานิทานนั้นมาลงเต็มเรื่อง แต่งแต่ปรารภแลกลับชาติเติมลงในภายหลัง เป็นคัมภีร์โตขึ้นโตขึ้นโดยลำดับ แต่ท้องนิทานควรเชื่อว่าเป็นนิทานเก่าแท้ ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ ฯ

บัดนี้จะได้วินิจฉัยในข้อซึ่งว่า เหตุไฉนพระพุทธเจ้าจึงได้นำนิทานซึ่งเป็นเรื่องไม่น่าเห็นจริงมาตรัสเทศนา ดังนี้ จะควรเชื่อหรือว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนา ฯ ขออธิบายว่า ให้รลึกถึงคำที่กล่าวมาแล้วแต่เบื้องต้น ว่าสันดานของมนุษย์ในเวลาที่ล่วงมาแล้วสองพันเกือบห้าร้อยปี แลเป็นคนประเทศอื่น ไม่ใช่ประเทศเดียวกันกับเรา ทั้งเทียบด้วยนักปราชญ์ผู้ชื่ออีสอปได้แต่งคำสั่งสอนสุภาษิตด้วยยกนิทานเทียบ คล้ายคลึงกันกับนิทานชาดก ควรจะเห็นได้หรือไม่ว่าการที่จะสั่งสอนให้สาวกทั้งหลายเข้าใจได้ง่ายนั้น บางครั้งจะต้องยกนิทานขึ้นเทียบให้เข้าใจชัดเจนได้โดยง่าย ฯ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโดยยกนิทานขึ้นเทียบย่อมจะมิได้เป็นแท้ ฯ ถึงพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะสืบ ๆ ต่อมานั้นเล่า ก็คงต้องคิดหาอุบายที่จะสั่งสอนคนหนุ่ม ๆ เด็ก ๆ ให้ถูกกับสันดานคนในเวลานั้น ๆ เพื่อจะให้เข้าใจธรรมโดยชัดเจนโดยง่าย ฯ ความเข้าใจของคนย่อมยากง่ายต่าง ๆ

กัน ฯ บางคนถ้าจะยกแต่ข้อธรรมมาสอนให้เข้าใจ ไม่อาจจะเข้าใจได้ ถ้าเล่านิทานเปรียบให้เนื้อความไปลงปลายเข้ากันกับธรรมที่สอน อาจจะเข้าใจได้โดยง่าย นับว่าเป็นการหลีกเลี่ยงจากทางซึ่งจะต้องใช้วาจาคุกคาม เพราะเหตุที่จะทำอย่างไรก็ไม่เข้าใจ ฯ เช่นเรื่องอิสอปปกรณำ ควรจะเอามาพิจารณาเป็นตัวอย่างได้ ว่านักปราชญ์ผู้ชื่ออิสอปนั้น ตั้งใจหรือที่จะให้ผู้อ่านเชื่อว่าดิรัจฉานพูดภาษาคนได้ ฯ ซึ่งชวนให้เอานิทานอิสอปมาคิดนี้ เพราะเหตุว่าไม่มีข้อซึ่งพึงรังเกียจโดยฐานเป็นคำปะรัมปะราของพวกที่โมหะครอบงำเข้ามากล่าวให้กระทบกระเทือนใจ ว่าไม่เชื่อก็ยาป ทำให้ผู้ซึ่งจะคิดเหน็อยหน่ายระอาใจเสีย ฯ อิสอปนั้น ใครจะนึกว่าอะไร ก็ช่างนึกไป ไม่มีข้อรังเกียจ ฯ แล้วให้นึกว่าเรื่องนี้เขาแต่งสำหรับจะให้เชื่อว่าเป็นความจริงหรือไม่ ฯ เราจะตอบตัวเราเองได้ทันที ว่าเป็นแต่เรื่องเขาแต่งเปรียบเท่านั้น ฯ เราควรจะถามตัวเราอีกทีหนึ่งว่า ที่เขาแต่งไว้นี้เพื่อจะให้อ่านเล่นเหลว ๆ เหมือนเรื่องวงส์ ๆ จักร ๆ หรือเขามีความประสงค์อย่างไร ฯ เราจะตอบตัวเราได้ทันที ว่าเขาแต่งขึ้นไว้เพื่อจะกล่าวสุภาษิต เพราะเขาแทงใจความสุภาษิตลงไว้ข้างท้ายทุก ๆ เรื่อง ฯ เช่นนี้ฉันใด นิทานที่มาในพระพุทธสาสนา ก็มักจะเป็นนิทานเปรียบสำหรับให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมง่าย ไม่เบื่อหน่ายในการที่จะเล่าเรียน ฯ ขอให้สังเกตดูในนิทานที่จะได้อ่านต่อไปข้างหน้านี้ คงมีธรรมหรือสุภาษิตที่เป็นความหมุ่งหมายอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัส

สั่งสอนจริงไม่มากก็น้อย ฯ ข้อซึ่งมิได้ชี้สุภาษิตลงไว้ข้างท้ายเช่นนิทานอีสอปนั้น ถึงนิทานอีสอปเดิมเขาก็ไม่ได้เขียนสุภาษิตลงไว้ข้างท้าย ปล่อยให้ค้นหาสุภาษิตในท้องเรื่องนั้นเอง เช่นอุบายที่จะให้นักเรียนมีปัญญาหยิบข้อแก่นสารในหนังสือที่ตัวได้อ่านมานั้นได้ ฯ ตามวิธีของอีสอปนั้นฉันใด ก็คงจะตรงกันกับหนังสือชาดก ซึ่งแต่งขึ้นไว้สำหรับนักเรียนหนุ่ม ๆ หรือเด็ก ๆ อ่าน ฝึกให้รู้จักค้นธรรมที่ดีอันมีอยู่ในท้องนิทานนั้น เพราะเหตุฉนั้นจึงได้เรียงประโยคข้อความที่ผู้แต่งเห็นว่าเช่นคติเข้าไว้ ด้วยกล่าวถึงความประพฤติของผู้ที่เกี่ยวในเรื่อง ทั้งข้างดีข้างเสีย

ข้อซึ่งมีที่ทักท้วงได้อีกอย่างหนึ่งว่า เหตุใดจึงยกว่าเช่นคำซึ่งพระพุทธเจ้าเทศนาทั้งหมด แลเหตุใดจึงว่าพระพุทธเจ้าตรัสประชุมชาดกกลับชาติ ฯ ข้อที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสนั้น เช่นด้วยเหตุสองประการ คือนิทานทั้งหลายนี้ เช่นนิทานที่นักปราชญ์ถึงมิใช่ที่ถือพุทธสาสนา ก็ยอมรับว่าเช่นนิทานที่เก่าก่อนเกินพุทธกาล คงแก่ความสอบสวน ว่าไม่ใช่นิทานที่ได้คิดแต่งขึ้นใหม่แท้จริง ทั้งพระพุทธเจ้าคงจะได้ยกขึ้นมาเทียบในเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งเทศนาเหมาะแก่เรื่องนิทานที่ควรจะยกมาเทียบ ถึงว่าไม่หมดทุกเรื่อง จะเช่นสาวกบางองค์ยกนิทานเก่า ๆ มาเทียบสอนภิกษุสามเณร ตามอย่างซึ่งพระพุทธเจ้าได้ยกมาเทียบเช่นตัวอย่างก็ดี ผู้ซึ่งได้เล่าเรียนกันต่อ ๆ สืบมาภายหลังอาจที่จะกล่าวปนกัน โดยไม่ได้ตั้งใจจะแปลกปลอม

หรือไม่ได้ตั้งใจจะปด เป็นแต่เห็นว่าไม่มีโทษ ด้วยถือเอาแก่นสารเป็นสำคัญ นิทานนั้นเป็นแต่เรื่องที่จะนำให้เข้าใจธรรมง่ายขึ้น ก็อาจจะเป็นได้ ฯ ข้อที่กล่าวถึงประชุมชาดกแลกลับชาตินั้น เป็นข้อซึ่งปรากฏชัดแล้ว ว่าเติมขึ้นในชั้นหลังดังได้กล่าวมาแล้ว ถึงชาดกเก่า ๆ ก็ไม่ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ ไม่ได้กลับชาติ ในเมื่อส่งคำปรารภนี้ไปถวายกรมหมื่นวชิรญาณทอดพระเนตร ท่านทรงเห็นด้วย จึงทรงแปลนิทานนันทิวิสาลชาดก ซึ่งมาในโอมสวาทสิกขาบทคัมภีร์มหาวิภังค์พระวินัยซึ่งเป็นคัมภีร์เก่ากว่าคัมภีร์ชาดก ส่งมาให้เทียบกับเรื่องนันทิวิสาลชาดกเรื่องที่ ๘ ในกุรุงควรรค ที่กรมสมมตแปลตามคัมภีร์ชาดก ซึ่งได้คัดติดท้ายคำปรารภนี้มาด้วย ท่านทรงเห็นว่าถึงมีคำว่า "เรา" ก็เห็นชัดว่าแซกเข้าท้ายเรื่องไม่เกี่ยวกับต้องเรื่อง ฯ การที่เติมกลับชาติลงนั้น คงจะเป็นเหตุด้วยเมื่อรวบรวมชาดกเป็นคัมภีร์หนึ่งต่างหาก ย่อมยกเรื่องมาจากคัมภีร์อื่น ๆ โดยมาก ประสมกันกับที่เป็นนิทานเก่าเล่ากันอยู่ในประเทศซึ่งพระพุทธเจ้าได้ยังเกิดขึ้นบ้าง นิทานซึ่งถ่ายเทมาจากประเทศอื่นเล่าสืบ ๆ กันมาบ้าง ฯ ในนิทานสามพวกนี้ บางเรื่องมีกลับชาติ จึงเป็นข้อสงสัยไต่ถามกันขึ้นว่าเรื่องนี้ทำไมไม่กลับชาติ เพราะเห็นรูปความสมที่จะกลับชาติ เหมือนเรื่องที่มีกลับชาติอยู่ ๆ ผู้ซึ่งเรียบเรียงคัมภีร์นั้นเห็นว่า เป็นข้อที่ไม่ควรจะถือมเถียงกันว่านิทานยกพ่องหรือบริบูรณ์ เพราะไม่ใช่ประโยชน์ที่มุ่งหมาย ถึงตัวนิทาน

เล่านั้น ก็ใช่จะประสงค์ให้ฟังทำเอาเป็นความจริง ประสงค์เพียงยกเรื่องมาเทียบให้เห็นธรรมหรือสุภาษิตได้โดยง่าย จึงเติมลงเสียให้บริบูรณ์ทุกนิทาน จะได้ไม่เป็นข้อถุ้มเถียงกันในชั้นต้น ได้เปิดทางสำหรับสอนธรรม หรือสุภาษิตข้างท้ายที่เดียว ฯ ทั้งนี้ก็เป็นอุบายของอาจารย์ที่จะสอนธรรม แลสอนสุภาษิตแก่คนหนุ่มหรือเด็กให้ง่ายสดวก ฯ อุบายอาจารย์ซึ่งสั่งสอนหันหาทางที่สดวกที่ง่ายนั้น ถึงทุกวันนี้ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่นออบเยก์ตเลสซอน คือวิธีสอนให้รู้จักลักษณะแลธรรมดาแห่งสิ่งของนั้น ๆ ซึ่งกรมศึกษาเรียกว่า "บทสิ่งของ" เป็นต้น เป็นวิธีสอนตามอัธยาศัยคนทุกวันนี้ สอนเทียบด้วยนิทานเป็นสอนตามอัธยาศัยคนแต่ก่อน

อีกประการหนึ่ง ตามที่ว่ามานี้ เป็นการที่คิดดูตามทางที่ว่าผู้แต่งประชุมชาดกเติมลง โดยตัวไม่ได้เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้เทศนาถึงประชุมชาดกกลับชาติ เป็นแต่แต่งลงเพื่อกันข้อถุ้มเถียงไม่มีประโยชน์ ฯ ถ้าจะว่าอีกอย่างหนึ่ง ไปตามทางซึ่งผู้รวบรวมชาดกเชื่อว่าในชาติก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้า พระองค์คงจะได้อุบัติขึ้นเป็นตัวสำคัญในนิทานทั้งหลายนี้ก็จะอาจเป็นได้ เพราะท่านทั้งหลายนั้นเชื่อว่าพระพุทธเจ้าบัลลุวิชาอย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่าบุพเพนิวาสญาณ คือความรู้ให้ระลึกชาติที่เป็นอยู่ก่อน ๆ ได้ ฯ การที่เชื่อว่าระลึกชาติได้นี้ ใช่จะมี

อยู่แต่ในพระพุทธสาสนาก็หาไม่ เป็นข้อที่เชื่อกันอยู่ในโยราณกาล แม้ในหมู่คนนอกพระพุทธสาสนา จะนำมากล่าวไว้พอเป็นตัวอย่าง ในเรื่องราวของพวกกริก มีนักปราชญ์ชาตินั้นผู้หนึ่งชื่อปีถักโกรัส[๑] เป็นเจ้าลัทธิในวิชาที่ว่าด้วยธรรมดาของรูปธรรมนามธรรม[๒] ซึ่งเป็นเหตุเกิดสาสนาต่าง ๆ ขึ้น แลเป็นคนเข้าใจวิชาสำหรับคำนวน[๓] ฯ เขาเกิดที่เมืองสามส[๔] ประเทศกริกครั้งยังแยกเป็นหลายอาณาจักร์ เมื่อก่อนคริสตศักราว ๕๘๒ ปี คือก่อนพุทธปรินิพพาน ๔๐ ปี ได้แก่เวลากำลังเป็นพุทธกาลในตอนแรก ๆ พระพุทธเจ้าพึ่งได้ตรัสสัก ๕ พรรษาล่วงไปแล้ว เที่ยวสอนความรู้ของตน ในเมืองทั้งหลายแถบประเทศกริกตั้งมาเดิม ซึ่งเรียกว่า มักนากรีเซีย[๕] แลสันนิษฐานตามภูมิศาสตรโยราณว่าประเทศอิตาลีตอนใต้ เมื่อก่อนคริสตศักราว ๕๒๙ ปี คือหลังพุทธปรินิพพานราว ๑๓ ปี ทำกาลกิริยาที่เมืองเมต์ตาปนตุม[๖] จังหวัดมักนากรีเซียนั้นเอง เมื่อก่อนคริสตศักราว ๕๐๐ ปีถ้วน คือหลังพุทธปรินิพพาน ๔๒ ปี ฯ ปีถักโกรัสผู้นั้น กล่าวอ้างว่าตนรลึกชาติได้ ฯ คราวหนึ่งก่อนคริสตศักราว ๑๓๓๕ ลงมาหา ๑๑๔๙ ปี แต่ที่ลงสันนิษฐานรวมกันว่า ๑๑๘๓ ปี คือก่อนพุทธปรินิพพาน ราว ๖๔๑ ปี พวกกริกสมทบกันทำสงครามต่อพวกโตรยัน[๗] คือชาวเมืองตรอย[๘] ใน

---

๑ Pythagoras. -๒ Philosophy. -๓ Mathematics. -๔ Samos. -๕ Magna Graecia. -๖ Metapontum. ๗- Trojan, -๘ Troy.

ประเทศโตรอัด[๙] ปลายเขตรแผ่นดินเอเชียไมนอร์[๑๐] ทางทิศตวันตก เฉียงเหนือ ด้วยสาเหตุ คือ ปาริส[๑๑] ราชบุตรของพระเจ้าไปรอัม[๑๒] พระราชาของพวกโตรยัน พาเอาพระนางเฮนเลน[๑๓] พระราชมเหสีของพระเจ้าเมน์เนลาอุส[๑๔] พระราชาเมืองสปาร์ตา[๑๕] อีกนัยหนึ่งชื่อเมืองลัซซีดีมน[๑๖] ไป พวกกริกก็หวังจะตามเอาคืนมาให้จงได้ ฯ สงครามครั้งนั้น ฝ่ายกริกมีพระเจ้าอักกเมน์นน[๑๗] พระราชาเมืองไมซีน[๑๘] แลบริเวณอาร์โกลิส[๑๙] พระราชภาดาของพระเจ้าเมน์เนลาอุส เป็นจอมพลต่อรบกันอยู่ถึง ๑๐ ปี พวกกริกจึงมีไชยชำนะได้เมืองตรอยแลได้พระนางเฮลเลนคืนมา ฯ ในสงครามครั้งนั้น พระเจ้าเมน์เนลาอุสฆ่านายทหารพวกโตรยันชื่อยูฟอร์บุส[๒๐] ที่เป็นคนมีชื่อเสียงข้างกล้าหาญตาย แล้วเอาโล่ของเขาถวายไว้ณเทวสถานแห่งนางเทพอับสรชื่อฮีรา[๒๑] ที่พวกกริกนับถือว่า เป็นภคินีเทวีแห่งพระพฤหัสบดี[๒๒] แลเป็นแบบอย่างของสัตรีที่มีความดี ทั้งที่เป็นภรรยาแลที่เป็นมารดาอันตั้งอยู่ใกล้เมืองไมซีน ข้างก็ว่าถวายไว้ณเทวสถานเทพบุตรอปอลโล[๒๓] โอรสพระพฤหัสบดี เป็นที่หมายแห่งแสงสว่างแลอำนาจ อันจะทำให้เป็นแลให้ตายของพระอาทิตย์ บางทีก็มักเข้าใจว่าพระอาทิตย์เอง อันตั้งอยู่ที่เมืองบรางกีดี[๒๔] ฯ ยีถักโกรัส

-๙ Troad. -๑๐ Asia Minor. -๑๑ Paris. -๑๒ Priam. -๑๓ Helen. -๑๔ Menelaus. -๑๕ Sparta. -๑๖ Lacedaemon. -๑๗ Agamemnon. -๑๘ Mycenae. -๑๙ Argolis. -๒๐ Euphorbus. -๒๑ Hera. -๒๒ Zeus. (Jupiter). -๒๓ Apollo. -๒๔ Branchidae.

นักปราชญ์กรีกผู้นั้น กล่าวอ้างว่า ในครั้งนั้นตนเกิดเป็นยูฟอร์บุสชาวโตรยันผู้ถูกพระเจ้าเมน์เนลาอุสฆ่าตายในสงครามคนนั้น แลเมื่อมาเกิดเป็นปีถักโกรัสแล้ว เมื่อภายหลังแต่นั้นราว ๖๐๐ ปีหรือเกือบเท่านั้น ยังจำโล่ของตนที่พระเจ้าเมน์เนลาอุสถวายไว้ณเทวสถานนั้นได้ ฯ เขายังอ้างถึงชาติก่อนแลหลังแต่นี้อีกว่า ครั้งนั้นเกิดเป็นคนชื่อนั้นแลชื่อนั้น ฯ ถ้าจะตรวจค้นในเรื่องราวของพวกอื่น ก็คงยังจะพบอีก แต่เท่านี้ก็พอเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นว่า คนโบราณแม้นอกพระพุทธศาสนา ก็เชื่อถือความรู้จักชาติได้เหมือนกัน ฯ

เพราะเหตุที่พุทธกาลเป็นคราวเดียวกันกับเรื่องเหล่านี้ ผู้เรียบเรียงคัมภีร์จึงได้กล่าวไปตามความเชื่อ ฯ เมื่อพบเห็นพระพุทธภาษิตที่ชักเรื่องเก่า ๆ มาเทียบให้ธรรมที่ทรงแสดงนั้นชัดขึ้น คือชาดกชั้นที่ ๑ จึงนึกว่าใครเหมือนใครดังนี้ก่อน แล้วถึงใครได้แก่ใครครั้นต่อ ๆ มา จนถึงใครเป็นใครเป็นที่สุด ฯ เพราะฉนั้นจึงควรจะเห็นได้ว่า ความเข้าใจค่อย ๆ เลื่อนมาเป็นชั้น ๆ จนถึงลงปลายยืนยันเอาเป็นมั่นคง ด้วยต้นเหตุแห่งความเชื่อบุพเพนิวาสญาณนั้น ฯ ถึงจะมีผู้นึกเคลือบแคลงสงสัยขึ้นมา ก็หักใจเสียว่าไม่ใช่ข้อสำคัญที่จะพึงพิจารณา ข้อสำคัญนั้นอยู่ที่ธรรมหรือสุภาษิตต่างหาก ฯ

ข้อซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นคำแนะนำให้ท่านทั้งหลายอ่านหนังสือเรื่องชาดกนี้ ตามคำซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่าแลดูด้วยตั้ง

วงกว้าง ๆ แต่แท้จริงเรื่องชาดกนี้ เป็นเรื่องนิทานโบราณ ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบ ๆ กันมาตั้งแต่ ๒๕๐๐ ปีขึ้นไปหา ๓๐๐๐ ปี ก็เป็นเรื่องที่ควรอยู่ซึ่งเราจะอ่าน ฯ

อธรรมดาผู้ซึ่งมีความพอใจในความรู้วิชาหนังสือแลเรื่องทั่วไปในโลก ย่อมถือว่าหนังสือซึ่งเขียนไว้แต่โบราณเช่นนี้ เป็นหนังสือสำคัญที่จะส่องให้เห็นความประพฤติ ความเป็นอยู่ แลประเพณีของประเทศซึ่งแต่งเรื่องนิทานนั้นเป็นอย่างไร เป็นอุปการะแก่การที่จะแต่งเรื่องตำนานทั้งปวง โดยทางเทียบเคียงให้รู้คติของคนโบราณในประเทศนั้น ๆ ถึงแม้แต่เพียงเรื่องปรารภซึ่งเรารู้อยู่ว่าพระอาจารย์ผู้รวบรวมคัมภีร์ชาดก ได้เรียบเรียงขึ้น เพื่อจะให้เห็นเหตุผลประกอบท้องนิทานก็ดี แต่เรื่องราวเหล่านั้นย่อมมาจากความจริง ซึ่งเป็นไปอยู่ในเวลาซึ่งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่เป็นเครื่องอุปการะใหญ่ซึ่งจะรู้เรื่องราวของประเทศแลประชุมชนอันอยู่ในประเทศนั้น ทั้งความประพฤติของพระสาวกทั้งหลายตลอดถึงพระองค์พระพุทธเจ้าเหมือนหนึ่งเล่าเรื่องเป็นท่อน ๆ ในสมัยหนึ่ง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประพฤติพระอิริยาบถแลตรัสสั่งสอนอย่างไร เช่นหนังสือซึ่งเขาคัดข้อที่ผู้มีชื่อเสียงใหญ่ในบ้านขุนหรืออดีตซึ่งไม่ช้านาน ได้กระทำการหรือได้กล่าววาจาอันเป็นข้อควรสังเกตหรือควรจำแลน่าพอใจอ่าน มารวบรวมขึ้นไว้เป็นฉบับหนึ่งต่างหาก ซึ่งผู้รู้ภาษาต่างประเทศคงจะได้พบเห็นอ่านโดยมาก ถ้าจะพยายามกล่าวเป็นคำไทย

ก็เห็นจะตรงกับคำที่เรียกว่าอภินิหารซึ่งมีผู้เคยแต่งอยู่บ้าง ๆ ความสังเกตอันนี้อาจจะทำให้เข้าใจในพุทธประวัติแจ่มแจ้งขึ้น ๆ แท้จริง หนังสือพุทธประวัตินั้นก็ได้เก็บเรื่องจากพระคัมภีร์ต่าง ๆ มารวบรวมเรียบเรียงขึ้น เหมือนอย่างผู้ซึ่งจะแต่งพงษาวดาร ก็ต้องอ่านหนังสือราชการ และหนังสือหลักฐานอันมีอยู่ในกาลสมัยที่ตัวจะแต่งนั้นทั้งสิ้นแล้ว จึงยกข้อที่ควรเรียบเรียงเป็นเรื่องในข้อซึ่งควรจะกล่าว ๆ แต่ผู้ซึ่งจะอ่านหนังสือโบราณเช่นนี้ จำจะต้องสังเกตกาลสมัยของหนังสือนั้น ให้รู้ว่าหนังสือนี้ได้แต่งขึ้นในประเทศใด ประเทศนั้นมีภูมิฐานอย่างไร ความประพฤติของมนุษย์ในประเทศนั้นเป็นอยู่ในกาลนั้นอย่างไร ความมุ่งหมายของผู้ซึ่งคิดเห็นว่าเป็นการดีที่ตนจะทำประโยชน์ให้แก่ประชุมชนเป็นอันมากอย่างไร แล้วแลได้ทำการไปด้วยอาการอย่างไร สำเร็จได้อย่างไร ๆ ผู้อ่านต้องตั้งใจเหมือนตนได้เกิดขึ้นในขณะนั้น อ่านด้วยน้ำใจที่รู้สึกประโยชน์ใช่ประโยชน์ในเวลานั้น จึงจะเกิดความรื่นรมในใจในขณะที่อ่านนั้น และจะเข้าใจแจ่มแจ้งตลอด ๆ เมื่ออ่านตลอดข้อความแล้ว จะใช้วิจารณญาณอย่างหนึ่งอย่างใดสำหรับวินิจฉัยในภายหลังก็ตาม เมื่อเข้าใจชัดเจนแล้ว ก็จะถูกต้องตามความที่เป็นจริง ๆ ข้าพเจ้าขอแนะนำผู้ซึ่งตั้งใจจะอ่านหนังสือชาดกนี้ ให้อ่านด้วยวิธีซึ่งข้าพเจ้าเรียกในเบื้องต้นว่าตั้งวงพิจารณากว้าง ดังได้อธิบายมาแล้วนี้ ๆ

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ติกกนิบาต

ปทุมวรรคที่ ๒

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๕

พระวิจิตรธรรมปริวัตร (คำ พรหมกสิกร) เปรียญ ๗ ประโยคแปล

๑ ปทุมชาดก

ยถา เกสา จ มัสฺสุ จาติ อิทำ สัตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทโพธิมฺหิ มาลาปูชากาเร ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จอยู่ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุทั้งหลาย ผู้กระทำสักการบูชาด้วยมาลัยในอานันทโพธิ กเถสิ จึงตรัสพระธรรมเทศนาเรื่องนี้ มีคำเริ่มว่า ยถา เกสา จ มัสฺสุ จ เป็นอาทิ

วัตถุเรื่องนี้ จักมีแจ้งชัดในกลิงคโพธิชาดก ก็โพธิพฤกษ์ที่ได้นามปรากฏว่า อานันทโพธินั้น เพราะเป็นต้นไม้อันพระอานนทเถรเจ้าปลูกไว้ จริงอยู่ข่าวที่พระผู้เป็นเจ้าอานนทเถรปลูกโพธิพฤกษ์แทบซุ้มทวารแห่งพระเชตวันวิหารนั้น ได้แผ่สร้านขจรไปทั่วสกลชมพูทวีป

ครั้งนั้นพระภิกษุชาวชนบทบางองค์ มีจิตรประสงค์จะกระทำ

สักการบูชาอานันทโพธิพฤกษ์ด้วยมาลา อาคันต์ตวา จงพากันมาเฝ้า ถวายอภิวาทสมเด็จพระบรมศาสดา ปวิสิตวา ครั้นรุ่งขึ้นวันใหม่ก็พากันเข้าไปสู่เมืองสาวัตถี เดินไปตามถนนที่ชนทั้งหลายเก็บดอกอุบลมาขาย เมื่อไม่ได้ดอกไม้ จึงได้พากันกลับมายอกแก่พระอานนทเถรเจ้า ๆ จึงว่า เราจะไปนำมาลามาให้แก่ท่านทั้งหลายเอง ว่าแล้วพระเถรเจ้าก็เข้าไปสู่ถนนซึ่งมีดอกอุบล ให้คนขนดอกอุบลมาเป็นอันมาก พระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นก็รับเอามาลัยไปกระทำสักการบูชาโพธิพฤกษ์ตามปรารถนา ตำ ปวุตฺตำ ญตฺวา ภิกษุทั้งหลายได้ทรายประพฤติเหตุดังนั้น จึงพร้อมกันไปยังโรงธรรมสภากล่าวพรรณาคุณของพระเถรเจ้าว่า ภูกรอาวุโส อัปปปุญโญ ภิกษุชาวชนบททั้งหลายเป็นผู้มีบุญน้อย เข้าไปยังถนนที่มีดอกอุบลแล้วก็ไม่ได้ดอกไม้ ครั้นพระอานนทเถรเจ้าเข้าไปก็ได้ดอกไม้มามากมายนักหนา

สัตถา อาคันต์ตวา สมเด็จพระบรมโลกนารถศาสดาเสด็จมาสู่โรงธรรมสภาแล้วตรัสถามว่า ภูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายนั่งสังสนทนากันอยู่ที่นี่ด้วยเรื่องอะไรหรือ เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องที่ตนสังสนทนากันให้ทรงทรายแล้ว จึงตรัสว่าภูกรภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้ฉลาดในการพูดจาย่อมได้มาลัยแต่ในกาลเดียวนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลปางก่อนก็ได้มาลัยเหมือนดังนี้เหมือนกัน ครั้นสมเด็จพระบรมสุคตตรัสพระพุทธพจน์ดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้ว่า

อติเต พาราณสิยำ พ์รห์มทัต์เต รัช์ชำ กาเรน์เต ในกาลล่วงแล้วนาน ครั้งรัชกาลพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี กาลครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว ได้มาอุบัติเป็นเศรษฐีบุตรอยู่ในกรุงพาราณสี แลในพระนครพาราณสีนั้น มีสระใหญ่สระหนึ่ง สะพรั่งไปด้วยดอกประทุมชาติทั้งหมดแลยาน เอโกยี ฉิน์นนาสปุริโส ยังมีบุรุษผู้มุกด้วนคนหนึ่ง เขาตั้งไว้ให้เฝ้ารักษาสระนั้น วันหนึ่งในเมืองพาราณสีมีการมโหรศพ เศรษฐีบุตรสามสหายใคร่จะประดับกายด้วยดอกไม้แล้วจะไปเล่นการมโหรศพ จึงปฤกษากันว่า เราทั้งหลายจักไปพรรณาคุณของบุรุษผู้มุกด้วนด้วยถ้อยคำมุสาวาทแล้วขอมาลา เมื่อปฤกษากันฉนี้แล้ว จึงพากันไปสู่ที่ใกล้สระ ในเวลาที่บุรุษผู้รักษาสระเก็บดอกประทุมทั้งหลาย แล้วเข้าไปยืนอยู่ณที่ควรส่วนสุดข้างหนึ่ง

บรรดาเศรษฐีบุตรทั้ง ๓ นั้น เศรษฐีบุตรคนที่ ๑ เมื่อจะขอดอกบัวจึงเรียกบุรุษผู้รักษาสระนั้นมาแล้ว กล่าวคาถาที่แรกว่า ยถา เกสา จ มัส์สุ จ ฉิน์นำ ฉิน์นำ วิรูหติ ผมก็ดี หนวดเคราก็ดี ที่เขาโกนตัดแลถึงฉอนเสียแล้ว ย่อมเจริญงอกขึ้นใหม่ฉันใด เอวำ รูหตุ เต นาสา ขอให้นาสิกของท่านเจริญงอกขึ้นใหม่ให้เต็มเป็นปรกติเหมือนฉันนั้น ปทุมำ เทหิ ยาจิโต เราขอดอกประทุมท่านยังไม่ท่านจงให้ดอกประทุมแก่เรา บุรุษผู้มุกด้วนก็โกรธไม่ให้ดอกบัวแก่เศรษฐีที่ ๑

ลำดับนั้นเศรษฐีบุตรที่ ๒ เมื่อจะขอมาลาจึงกล่าวคาถาว่า ยถา สารทิกๆ วิชๆ เขตเต วุตตๆ วิรูหติ พืชผลที่บุคคลถือเอาในสารทสมัยแล้วเก็บไว้ ครั้นถึงฤดูกาลจึงหว่านลงในไร่นา ย่อมงอกงามตามวิสัยฉันใด เอวๆ รูหตุ เต นาสา ขอให้มูกของท่านที่แหว่งวิ่นจงงอกขึ้นเป็นปรกติฉันนั้น ปทุมๆ เทหิ ยาจิโต เราขอดอกประทุมท่าน ท่านจงให้ดอกประทุมแก่เรา ฉินนะนาสบุรุษนั้นก็โกรธไม่ให้ดอกประทุมแก่เศรษฐีบุตรที่ ๒

ลำดับนั้นเศรษฐีบุตรที่ ๓ เมื่อจะขอดอกประทุมจึงกล่าวคาถาคำรบสามว่า อุโภปิ วิลปันเต เต อยๆ ปทุมานิ ทัสสติ แม้คนทั้งสองนั้นคิดว่าท่านจะให้ดอกประทุมแก่ตน จึงได้กล่าวให้พรแก่ท่านด้วยคำมุสาวาท วัชชุๆ วา เตน วา วัชชุๆ ถึงชนทั้งสองนั้นจะพึงกล่าวให้พรหรือไม่กล่าวก็ตาม นัตถิ นาสาย รูหนา ความงอกขึ้นแห่งมูกของท่านมิได้มี เทหิ สัมม ปทุมานิ ดูกรสหาย ท่านจงให้ดอกประทุมแก่เรา ปทุมา เม เทหิ ยาจิโต เราขอดอกประทุมท่าน ท่านจงให้ดอกประทุมแก่เรา มิอรรถาธิบายว่า แม้ชนทั้งสองนั้นจะพึงกล่าวให้พรหรือจะไม่กล่าวให้พรว่า ขอมูกของท่านจงงอกงามอย่างนี้ก็ดี ถ้อยคำของคนทั้งสองนั้นย่อมถือเอาเป็นประมาณไม่ได้ การที่จมูกของท่านอันแหว่งวิ่นไปแล้วจะงอกขึ้นเป็นปรกตินั้นย่อมไม่มีเลย ส่วนตัวเราจะได้อาศรัยนาสิกของท่านเป็นที่อ้างแล้วกล่าวเปรียบด้วยเหตุสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็หามิได้ เราขอเอาตรง ๆ อย่าง

เดียวเท่านั้น ดูกรสหาย ท่านจงให้ดอกประทุมแก่เราณกาลบัดนี้ ตำ สุตฺวา ฉินนะนาสบุรุษผู้เผ้าสระได้ฟังคำของเศรษฐีบุตรที่สามกล่าวดังนั้น จึงกล่าวติเตียนเศรษฐีบุตรทั้งสองนั้นว่า ชนทั้งสองนี้ กล่าวคำมุสาวาทมิได้จริง แล้วสรรเสริญเศรษฐีบุตรที่สามว่า ท่านกล่าวคำเป็นวิสัย ดอกบัวทั้งหลายนี้ สมควรที่ข้าพเจ้าจะให้แก่ท่านคนเดียว ว่าแล้วก็หยิบมัดดอกบัวมัดใหญ่ส่งให้แก่เศรษฐีบุตรที่สามนั้น แล้วก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน

สมเด็จพระทศพลทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาดังนี้แล้ว จึงประชุมชาดกว่า ตทา ปทุมลาภี เศรษฐีบุตรผู้ได้ดอกประทุมณกาลครั้งนั้น ครั้นสิ้นชนม์ไปแล้วกลับชาติมา คือ เราพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลนี้แล

จบปทุมชาดกที่ ๑

๒ มุฏฐปาณิชาดก

ปาณิ ฯ มุฏฐโก จัสสาติ อิทัง สัตถา เชตวเน วิหรันโต เอกัง อุกกัณฐิตภิกขุ อารัพภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระศาสดาจารย์ เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวนารามทรงพระปรารภภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่ง จึงตรัสเทศนาเรื่องนี้มีคำเริ่มว่า ปาณิ ฯ มุฏฐโก จัสส เป็นอาทิ ฯ เนื้อความพิสดารว่าสมเด็จพระพิชิตมารตรัสถามภิกษุนั้น อันพระภิกษุทั้งหลายนำมาสู่ธรรมสภาว่า ดูกรภิกษุ ได้ยินว่าท่านเป็นผู้กระสันจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่าจริงแล้ว จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุ ธรรมดาว่าหญิงทั้งหลายย่อมเป็นผู้รักษาได้ด้วยยาก เพราะความลุอำนาจแห่งกิเลส แม้โยราณกบัณฑิตทั้งหลายจับมือธิดาของตนแล้ว ปกครองรักษาอยู่ก็ยังไม่สามารถจะรักษาไว้ได้ ธิดานั้นอันบิดายึดมืออยู่ ทำบิดาไม่ให้รู้แล้วและหนีไปกับด้วยบุรุษด้วยอำนาจแห่งกิเลส ครั้นสมเด็จพระบรมโลกเชฏฐ์ตรัสเท่านั้น แล้วก็ทรงดุษณีภาพนิ่งอยู่ พระภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาให้ตรัสเทศนา สมเด็จพระมหากรุณาจึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงให้แจ้ง ดังต่อไปนี้

อดีเต พาราณสิยัง พ์รหมทัตเต รัชชัง กาเรนเต ในอดีตสมัยล่วงไปแล้วนาน กาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครอบครองราชสมบัติณกรุงพาราณสี พระบรมโพธิสัตวได้ทรงถือเอาปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระราชเทวีของพระเจ้าพรหมทัต ครั้นถ้วนกำหนดทศมาศก็ประสูตร

จากพระครรภ์ และเมื่อทรงเจริญวัยแล้ว ได้เสด็จไปศึกษาศิลปศาสตร ณเมืองตักกสิลา ฯ ครั้นเมื่อพระราชบิดาเสด็จสู่สวรรค์ครรไลย ก็ได้เสด็จเถลิงถวัลยรัชย์โดยทศพิธราชธรรม์ พระบรมโพธิสัตว์นั้นได้ทรงอภิบาลรักษาพระราชชนิกาและพระราชภาคิไนยไว้ในพระราชนิเวศน์ทั้งสองพระองค์ วันหนึ่งท้าวเธอเสด็จออกขุนนาง ได้ตรัสกับเสนาพฤฒามาตย์ว่า เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว จะให้พระภาคิไนยเสวยราชสมบัติแทนตัวเรา และจะยกพระธิดาให้เป็นอรรคมเหษี ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว อปรภาเค ต่อมาในอปรภาคสมัย เมื่อราชภาคิไนยและพระราชธิดาทรงเจริญวัย พระองค์เสด็จออกประทับตรัสกับด้วยอำมาตย์ จึงตรัสเปลี่ยนเสียใหม่ว่า เราจะนำพระธิดาของพระราชาอื่นมาให้แก่หลานของเรา และจะยกธิดาของเราให้แก่ขัตติยตระกูลอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ พระญาติวงษ์ของเราจะได้แผ่ไพศาล เต อมัจจา อำมาตย์ทั้งหลายนั้นก็รับพระราชโองการ ครั้งนั้นพระราชาหน่อพุทธังกูรจึงพระราชทานเรือนหลวงให้แก่ พระราชภาคิไนยอยู่นอกพระราชนิเวศน์และโปรดเกล้า ให้พระราชธิดาอยู่ภายในพระราชนิเวศน์

เต ปฏิพัทธจิตตา ฝ่ายว่าพระราชกุมารและพระราชกุมารีทั้งสองพระองค์นั้นมีพระหฤทัยผูกพันรักใคร่กันอย่างแน่นหนา พระราชกุมารจึงทรงจินตนาการว่า เราจะพึงให้พระราชธิดาออกมานอกพระราชนิเวศน์ได้ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ครั้นต่อมาก็ทรงนึกอุบายขึ้นได้ จึงประทานลิ่นจ้างให้แก่พระนม แล้วทรงเล่าความให้ทราบว่า อัมม

ดูกรพระนม ข้าพเจ้ามีความปรารถนาอยากจะให้พระราชธิดาออกมาภายนอกพระราชนิเวศน์ ทำอย่างไรดีจึงจะได้โอกาส พระนมทูลว่า ข้าพเจ้าจะไปทูลพระราชธิดาดูก่อนแล้วจึงจะรู้ได้ต่อภายหลัง ฯ อัม์ม ดูกรพระนม ถ้ากระนั้นก็ดีแล้ว สา คันต์วา พระนมก็เข้าไปยังพระราชนิเวศน์ ทูลพระราชธิดาว่า เอหิ อัม์ม ข้าแต่พระแม่เจ้าเชิญพระแม่เจ้าไปกันมา ข้าพเจ้าจะหาเหาที่พระเศียรให้ แล้วเชิญพระราชธิดาให้ประทับบนตั่งอันต่ำ ส่วนตนนั่งบนตั่งอันสูง แล้วให้พระราชธิดาวางพระเศียรลงบนขาของตน เก็บเหาที่พระเศียรของพระราชธิดาแล้วขี้ด้วยเล็บ พระราชธิดาก็ทรงเข้าพระไทยว่า พระนมนี้จะได้เก็บเหาแล้วขี้ด้วยเล็บของตนเท่านั้นก็หามิได้ ชรอยพระนมนี้จะขี้ศีร์ษะเราด้วยเล็บโดยอุบายความคิดของพระกุมารผู้เป็นโอรสแห่งพระเจ้าอาว์ของเรา เมื่อทรงสันนิฐานดังนี้แล้วจึงรับสั่งถามว่า อัม์ม ดูกรพระนม ท่านไปสู่สำนักของพระกุมารมาหรือ ข้าแต่พระแม่เจ้าข้าพเจ้าไปสู่สำนักของพระกุมารมา ก็พระกุมารรับสั่งสารมาอย่างไรบ้าง อัม์ม ข้าแต่พระแม่เจ้า พระกุมารตรัสถามถึงอุบายที่จะกระทำให้พระแม่เจ้าเสด็จออกไปนอกพระราชนิเวศน์ เมื่อพระราชธิดาทรงทรายเหตุดังนั้น จึงรับสั่งเป็นคาถาด้วยทรงรำพึงว่าพระกุมารเป็นผู้เชี่ยวชาญพอที่จะทรงทรายเนื้อความได้ แล้วให้พระนมจำไปว่าคาถานั้นให้พระกุมารฟัง จึงตรัสพระคาถาที่แรกว่า ปาณิจ มุทุโก จัส์ส นาโค จัส์ส สุการิโต อัน์อกาโร จ วัส์เสย์ย อถนูน ตทา

สิยา ดังนี้ความว่า จุลุปปฏฐากก็อคนใช้ผู้มีมืออ่อน ๑ คชสารอันท่านทรมาดีแล้ว ๑ เวลามืดมลอนอการ ๑ ฝนตก ๑ พึงมีในกาลใด ความปรารถนาของท่านก็จะสมมโนรถในกาลนั้น พระนมก็จำเอาคาถานั้นไปว่าให้พระกุมารฟัง พระกุมารก็ทรงทรายเนื้อความของคาถานั้นโดยชัดแจ้ง แล้วจึงรับสั่งให้พระนมนั้นกลับไปเสีย อธิบายเนื้อความของคาถานั้นว่า ผิว่าเหตุ ๔ ประการเหล่านี้ คือ จุลุปปฏฐากของพระกุมารผู้มีมืออ่อนนุ่มเหมือนกับมือของพระราชกุมาร ๑ คชหัตถีอันพระกุมารฝึกหัดให้เรียบร้อยดีแล้ว ๑ ความมืดมนอนอการประกอบด้วยองค์ ๔ ในวันนั้น ๑ มหาเมฆพึงตั้งขึ้นฝนตกใหญ่ ๑ ถ้าเหตุ ๔ ประการนี้พึงมีในกาลใด ความปรารถนาของพระกุมารก็จะพึงสำเร็จได้ตามพระประสงค์ในกาลนั้น เมื่อพระราชกุมารทรงเข้าพระไทยในเนื้อความแห่งคาถาดังนี้แล้ว ก็กระทำการตระเตรียมจุลุปปฏฐากผู้มีมืออ่อนมีรูปร่างงามไว้คนหนึ่ง และประทานสินช้างให้แก่นายหัตถาจารย์ผู้อภิบาลรักษามงคลหัตถี แล้วรับสั่งให้หมอช้างนั้นฝึกฝนช้างให้เรียบร้อยดี มีอาการอันนิ่งไม่หวั่นไหว แล้วก็รอคอยกาลเวลาอยู่ ครั้นอยู่มาเวลาวันหนึ่งเป็นกาฬปักขอุโบสถ (วันแรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ) ในเวลาล่วงเข้ามัชฌิมยาม มหาเมฆมิแห่งทิศตั้งขึ้นฝนตกห่าใหญ่ เมื่อได้โอกาศเช่นนั้น พระราชกุมารทรงรำพึงว่าวันนี้เป็นวันที่พระราชธิดากำหนดนัด แล้วจึงเสด็จขึ้นทรงช้าง

ราชา ผ่ายว่าพระบรมโพธิสัตวทรงสำคัญชัดว่า จุลุปย์ฏฐาก นั้นเปนอิตาของพระองค์ เมื่อเสร็จการสรงน้ำแล้วก็พาจุลุปย์ฏฐากนั้น เสด็จกลับเข้าในปราสาท ให้จุลุปย์ฏฐากนั้นนอนเหนือที่สิริครรภไสยาศน์และทรงยิดพระทวารสนั่นคาลแน่นหนาแล้ว พระองค์ก็บรรทมหลับไป โส ปภาตาย รัตติยา ครั้นเพลาสว่างแจ้ง พระบรมโพธิสัตวสัพระราชา วิวริต์วา เสด็จไปทรงเยิดพระทวารแล้วได้ทอดทัศนาการเห็นทารกจุลุปย์ฏฐากนั้น จึงตรัสถามว่านี่อย่างไรกัน ครั้นจุลุปย์ฏฐากกราบทูลให้ทราบประพฤติเหตุทุกประการแล้ว พระราชาบรมโพธิสัตวก็ทรงวิปฏิสารอย่างยิ่ง จึงทรงจินตนาการว่า แม้อาตมาจับมือมาตุคามเที่ยวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะรักษามาตุคามนั้นไว้ได้ เพราะเหตุนี้ จึงว่าหญิงทั้งหลายย่อมเปนผู้อันใคร ๆ รักษาได้ด้วยยาก ครั้นทรงพระดำริห์ฉะนี้แล้ว ตรัสพระคาถาสองพระคาถาว่า อนลา มุทุสัม์ภาสา ทุป์ปูรา ตา นทีสมา สีทัน์ตีนำ วิทิต์วาน อารกา ปริวัช์ชเย ยำ เอตา อุปเสวัน์ติ ฉัน์ทสาวา ธเนนวา ซาตเว โทว สัณ์ฐานำ ชิป์ปำ อนุทัย์หัน์ติตำ ตัง์นิ แปลความว่า หญิงทั้งหลายอันบุรุษไม่พึงสามารถจะปกป้กรักษาไว้ได้ด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน เปนผู้อันบุคคลให้เต็มได้ด้วยยาก เปรียบเหมือนแม่น้ำที่เต็มได้ด้วยน้ำโดยยากฉะนั้น ย่อมจมลงไปในนรก เมื่อบัณฑิตชนรู้อย่างนี้แล้ว ควรหลีกเว้นเสียแต่ไกล หญิงทั้งหลายนั้นเข้าไปคบหากับบุรุษใด เพราะความรักใคร่หรือเพราะหวังทรัพย์สมบัติ เขาย่อมเผาผลาญ

ให้จุลปัฏฐากผู้มีมืออ่อนนั้นนั่งไปบนหลังคชสารด้วย แล้วก็เสด็จเข้าไปยืนช้างอยู่หน้าพระลานชิดกับผนังพระมหาปราสาทตรงกับช่องพระแกล

ฝ่ายพระราชามหาพุทธังกูร เมื่อทรงป้องกันรักษาพระราชธิดาอยู่ ไม่ให้พระราชธิดาบรรทมณที่อื่น ให้บรรทมอยู่เหนือพระที่อันน้อย ใกล้ชิดติดกับพระองค์ แม้ในเพลานั้นพระราชธิดาทรงทราบว่า พระกุมารจะเสด็จเข้ามา ก็มิได้บรรทมหลับ จึงกราบทูลพระราชบิดาว่า ตาต ข้าแต่พระทูลกระหม่อมเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าร้อนเหลือประมาณ มีความต้องการจะสรงซึ่งอุทก พระราชชนกจึงตรัสว่า อัมม ภูกรชียุตรี เอหิ แม่จงมาเถิดบิดาจะพาไปอาบน้ำ ตรัสแล้วก็ทรงจับหัตถ์ของพระพระราชธิดานำไปที่พระแกล ยังพระราชธิดาให้ขึ้นยืนสรงน้ำอยู่ที่ขัวพระแกลณภายนอก และทรงจับหัตถ์ของพระราชธิดาไว้ข้างหนึ่ง ฝ่ายพระราชธิดาเมื่อกำลังสรงวารีอยู่ปสาเรสิ ก็เหยียดหัตถ์อีกข้างหนึ่งไปให้พระกุมาร พระกุมารก็ทรงเปลื้องเอาเครื่องประดับออกจากหัตถ์พระราชธิดา แล้วเอาประดับในมือของจุลปัฏฐาก แล้วให้ขึ้นไปยืนอยู่ขนขัวพระแกลที่พระราชธิดาทรงยืนอยู่นั้น พระราชธิดาก็ทรงจับมือของจุลปัฏฐากนั้น ส่งให้พระราชบิดายึดไว้ พระราชาบรมโพธิสัตว์ก็ยึดหัตถ์ของจุลปัฏฐากไว้ แล้วปล่อยหัตถ์ของพระราชธิดาเสีย พระราชธิดาก็ทรงเปลื้องเครื่องอาภรณ์ที่หัตถ์อีกข้างหนึ่งไปประดับในหัตถ์ของจุลปัฏฐาก แล้วส่งหัตถ์จุลปัฏฐากให้พระราชบิดา ส่วนอาตมาก็เสด็จขึ้นช้างไปกับพระกุมาร

บุรุษนั้นโดยฉับพลัน เปรียบเหมือนกับเชื้อไฟอันไหม้ที่ตั้งที่เกิดของตน ให้ถึงความพินาศไปโดยฉับพลันฉะนั้น อธิบายความในพระคาถานั้นว่า บุรุษไม่พึงสามารถ คือว่าไม่พึงอาจเพื่อระยิกเหนี่ยวหญิงไว้ได้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะอ่อนหวาน เพราะว่าความปรารถนาในบุรุษย่อมไม่รู้จักเพียงพอ เป็นผู้อันบุรุษให้เต็มได้โดยยากด้วยธรรมทั้งหลายมีเมถุนธรรมเป็นต้น อันตนเสวยแล้วเนือง ๆ เพราะมีความยินดีไม่รู้จักหยุดหย่อน เปรียบประหนึ่งว่า สาครที่ไม่เต็มด้วยน้ำอันไหลมาไม่ขาดสายฉะนั้น เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคย์เจ้าจึงตรัสว่า ติณฺณํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ อติตฺโต ดังนี้เป็นอาทิ ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย มาตุคามย่อมไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักเบื่อ ในธรรมทั้งหลาย ๓ ประการจนตราบเท่าทำกาลกิริยา ก็ธรรมทั้ง ๓ นั้น คือ ความถึงพร้อมด้วยเมถุนธรรมประการ ๑ ความคลอดบุตรประการ ๑ ความประดับตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องอาภรณ์ประการ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย มาตุคามย่อมไม่อิ่มไม่เบื่อในธรรมทั้งหลาย ๓ ประการนี้ จนตราบเท่าทำกาลกิริยา ต่อความอรรถาธิบายในคาถาว่า เพราะหญิงทั้งหลายไม่อิ่มไม่เบื่อในธรรมทั้งหลายมีเมถุนธรรมเป็นต้น เมื่อทำกาลกิริยาแล้วจึงตกอยู่ในมหานรก ๗ ขุม และในอุสสทนรก ๑๖ ขุม ก็เมื่อหญิงทั้งหลายทำตนของตนให้ตกอยู่ในนรกทั้งหลายอย่างนี้แล้ว ไฉนจึงจะทำผู้อื่นให้ได้ความสุขเล่า เมื่อบุรุษผู้เป็นบัณฑิตยชาติได้รู้ชัดอย่างนี้แล้ว ควรหลีกเลี่ยงเสียแต่ไกล

อย่าได้เข้าไปพัวพันธ์กับด้วยหญิงนั้นเลย การที่หญิงทั้งหลายเข้าไปสังเสพย์คบหากับด้วยบุรุษก็ด้วยความพอใจความชอบใจความรักใคร่ของตน หรือด้วยหวังผลที่จะให้บุรุษเลี้ยงดูตนด้วยธนทรัพย์เท่านั้น ก็เมื่อหญิงนั้นเข้าไปเสพย์สมาคมกับด้วยบุรุษใด ย่อมยังบุรุษผู้ประกอบด้วยลาภยศและศิลมารยาตรแลปัญญาความเฉลียวฉลาดให้ถึงความพินาศเสื่อมสูญไปจากลาภแลยศเป็นต้น และตามล้างผลาญทรัพย์สมบัติของบุรุษนั้นไม่ให้ยังเกิดขึ้นได้อีก เปรียบเหมือนกับเปลวเพลิงเมื่อตั้งขึ้นแล้วย่อมตามเผาผลาญซึ่งที่เกิดที่ตั้งของตนให้พินาศไปโดยเร็วพลันฉะนั้น เพราะเหตุนั้น โบราณาจารย์เจ้าจึงได้กล่าวไว้ว่า พลวันโต ทุพ์พลา โหนฺติ ถามวันโต ปีหายเร จกฺขุโน อันธกา โหนฺติ มาตุคามวสังคตา บุรุษทั้งหลายผู้เป็นไปในอำนาจแห่งมาตุคาม แม้ถึงจะเป็นผู้มีกำลังก็ถอยกำลัง มีเรี่ยวแรงก็เสื่อมจากเรี่ยวแรง มีจักษุก็เป็นคนมืดหาจักษุมิได้ คุณวันโต นิคุณา โหนฺติ ปญฺญวนฺโต ปีหายเร ปมุตฺตา ปาเส พนฺธิตฺวา มาตุคามวสังคตา บุรุษผู้ลุอำนาจแก่มาตุคาม ถึงจะเป็นผู้มีคุณความดีก็หาคุณมิได้ เป็นผู้มีปัญญาก็เสื่อมถอยปัญญา เป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงก็เป็นผู้ติดบ่วง อิจฺเฉนฺ จ ตปฺ สิลฺ สมฺมฺ จาคฺ สติ มติ อจฺฉินฺทนฺติ ปมตฺตสฺส ปนฺถทูหิว ตกฺกรา มาตุคามทั้งหลายย่อมตัดเสียซึ่งความสาธยายแลความเพียร ศิลมารยาตร ความจริง ความบริจาค สติ แล ความคิดอ่าน ของบุรุษผู้ประมาทแล้ว เหมือน

กัยศัสกรอันคอยประทุษร้ายบุคคลที่สัญจรไปมาในทางเปลี่ยวให้ถึงซึ่งความพินาศฉะนั้น ยสํ กิตฺตึ อิตึ สุรํ พาหุสัจฺจญฺจ ปชานนฺ เชปยนฺตี ปมัตตัสส กัฏฐุปุญเชว ปาวโก มาตุคามทั้งหลายย่อมทำยศศักดิ์แลเกียรติคุณ ปัญญาความกล้าหาญ ความสดับตรับฟังมาก ความรู้ของบุรุษผู้ประมาทแล้ว ให้เสื่อมสิ้นไปดุจดังไฟอันเผาผลาญกองฟืนให้สิ้นไปฉะนั้น

เอวํ วัตฺวา มหาสัตฺโต เมื่อพระมหาสัตวตรัสฉะนี้แล้ว จึงทรงพระจินตนาการว่า หลานชายของเรา ๆ ก็ควรจะเลี้ยงดูรักษาถึงอิตาของเราเล่าเราก็ควรอภิบาลบำรุง ครั้นทรงจินตนาการฉะนี้แล้ว ก็พระราชทานยกพระราชธิดานั้นให้แก่พระราชภาคิไนย ด้วยเครื่องสักการอันใหญ่ แลทรงตั้งพระราชภานิไนยนั้นไว้ในที่มหาอุปราช ครั้นเมื่อพระบรมโพธิสัตวผู้เปนพระบิตุลาธิราชเสด็จล่วงลับไปแล้ว ก็ได้ครอบครองราชสมบัติสืบสันตติวงษ์ต่อมา

สัตฺถา อิมํ ธัมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทสนาดังนี้แล้ว ก็ทรงประกาศซึ่งจตุราริยสัจ ครั้นเมื่อจบอริยสัจเทสนาลง พระภิกษุผู้กระสันนั้นก็ได้บันลุโสดาปัตติผล สมเด็จพระทศพลจึงประชุมชาดกว่า ตทา ราชา พระราชาผู้เปนมหาสัตวในกาลนั้น ครั้นประวัติกลับชาติมาอหำ เอว คือเราพระตถาคตในกาลนี้แล

จบมุทุปาณิชาดกที่ ๒

๓ จุลปโลภชาดก

อภิชฺฌมาเน วาริสฺมินฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุเมว อารพฺภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระศาสดาเสด็จประทับอยู่ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุผู้กระสันผู้หนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า อภิชฺฌมาเน วาริสฺมิ ดังนี้เป็นอาทิ คำเนินความว่า พระยรมศาสดาตรัสถามภิกษุนั้น ที่ภิกษุทั้งหลายพามาสู่โรงธรรมสภาว่า ดูกรภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้กระสันจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นทูลรับพระพุทธฎีกาว่าจริงแล้ว จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุ หญิงทั้งหลายย่อมทำสัตว์ผู้บริสุทธิ์ให้เศร้าหมองแต่ในกาลนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในบุราณสมัย ก็ได้ทำสัตว์ผู้บริสุทธิ์ให้เศร้าหมองอย่างนี้เหมือนกัน ครั้นสมเด็จพระยรมสุคตตรัสพระพุทธพจน์เท่านั้นแล้ว ก็ทรงดุษณีภาพนิ่งอยู่ เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺโต ราชา อปุตฺตโก หุตฺวา ในอดีตกาลล่วงแล้วนาน สมเด็จพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระองค์หาพระราชโอรสที่จะสืบสันตติวงษ์มิได้ จึงตรัสสั่งให้นางนักสนมกำนัลปรารถนาโอรส นางนักสนมทั้งหลายก็พากันปรารถนาโอรส ครั้นกาลล่วงนานมา พระยรมโพธิสัตวจุติจากพรหมโลก มาอุบัติในพระครรภ์แห่งอรรคมเหษีของพระเจ้าพรหมทัต พอพระราชโอรสประสูตรจากพระครรภ์ แลชำระ

พระสรีระกายแล้ว พระชนกชนนีก็พระราชทานให้แก่นางนม เพื่อให้ทรงดื่มถันธารา พระบรมโพธิสัตว เมื่อนางนมทั้งหลายอุ้มชูให้ดื่มถัน ก็ทรงพระกรรแสง เมื่อเป็นเช่นนั้น พระราชชนกชนนีจึงพระราชทานพระราชโอรสให้แก่หญิงคนอื่น พระบรมโพธิสัตวก็ทรงกรรแสงอีกไม่หยุดหย่อน เพราะความอุ้มชูด้วยหัตถ์แห่งมาตุคาม เมื่อพระยิคามารดาได้ทอดทัศนาเห็นอาการดังนั้น จึงพระราชทานพระกุมารบรมโพธิสัตวนั้นให้แก่บุรุษผู้เป็นข้าชาทมูลิกา (คนใช้ที่ใกล้ชิด) คนหนึ่ง พระราชกุมารบรมโพธิสัตว พอบุรุษรับมาเท่านั้น ก็หยุดทรงพระกรรแสงทันที อาศรัยเหตุนี้จึงวันตั้งพระนาม พระราชชนกชนนีจึงพระราชทานนามพระบรมโพธิสัตวว่า อนิตถิคันธกุมาร

ตโต ปภุฏิ จำเดิมแต่นั้นมา ราชบุรุษทั้งหลายก็เป็นพนักงานอภิบาลรักษาแลอุ้มชูพระราชกุมารนั้น แลเมื่อจะยังพระราชกุมารให้เสวยนม ก็รีดน้ำนมให้เสวยบ้าง เอาผ้าคลุมถันแล้วให้พระราชกุมารทรงดูดถันบ้าง บางทีก็สอดหัวนมออกตามช่องพระวิสูตรแล้วให้พระราชกุมารดูดบ้าง เมื่อพระราชกุมารทรงประพฤติเป็นไปอยู่อย่างนี้ ใคร ๆ ก็ไม่อาจสามารถจะแสดงมาตุคามให้พระราชกุมารเห็นได้ พระราชาผู้เป็นพระชนกนาถ จึงตรัสประภาสสั่งให้ช่างสร้างตำหนักทำที่ทั้งหลายมีที่ประทับเป็นต้น ให้เป็นที่เงียบสงัดแล้วให้ทำซานเรือนฉภายนอกแล้ว พระราชทานให้พระราชกุมารเสด็จประทับอยู่ ในกาลเมื่อพระราชกุมารบรมโพธิสัตวนั้นมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา

พระราชบิดาจึงทรงจินตนาว่า โอรสอื่นของอาตมาก็ไม่มี ก็กุมารนี้เป็นโอรสของเราคนนี้ ย่อมไม่ปรารถนาที่จะบริโภคกามคุณทั้งหลาย ไฉนจึงจะปรารถนาที่จะครอบครองราชสมบัติเล่า เราช่างหาโอรสได้ยากจริง ๆ หนอ เมื่อพระราชาทรงอาวัชชนาการอยู่อย่างนี้ นาฏกิต์ถียังมีหญิงพ้อนรุ่นสาวคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ฉลาดในการพ้อนแลการขับร้อง สามารถที่จะเล้าโลมใจบุรุษให้ตกอยู่ในอำนาจของตนได้ หญิงพ้อนนั้นเข้าไปเฝ้าพระราชาแล้วทูลถามว่า เทว ข้าแต่สมมติเทวราชผู้ลาลองพระยาททรงพระราชดำริด้วยเหตุเป็นดังฤา พระมหากระยัตรจึงตรัสบอกเหตุที่พระองค์ทรงพระราชดำริแก่หญิงพ้อนนั้นให้ทราบทุกประการ หญิงพ้อนนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราช เรื่องที่พระองค์ทรงพระจินตนานั้นจงไว้เป็นภาระแก่ข้าพระยาทผู้เดียวเถิด ข้าพระยาทจะเล้าโลมพระราชกุมารให้ทรงทรายในกามรส พระมหากระยัตรจึงตรัสว่า ถ้าว่าเจ้าจักอาจเพื่อประเล้าประโลมอนิตถิคันธกุมารโอรสของเราให้รู้กามรสได้ไซ้ อนิตถิคันธกุมารก็จักได้เป็นมหากระยัตรตัวของเจ้าเราก็จะยกให้เป็นอรรคมเหษีของโอรสแห่งเรา สามิ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้า การที่จะประเล้าประโลมพระราชกุมารนั้น จงไว้เป็นภาระของข้าพระยาท ขอพระองค์ผู้เป็นสมมติเทวราชอย่าได้ทรงพระวิตกเลย เมื่อหญิงพ้อนกราบทูลดังนี้แล้วก็ถวายบังคมลา เข้าไป

หาบุรุษผู้เป็นพระพี่เลี้ยงของพระราชกุมารแล้วพูดว่า ยัชฺชุสมเย ในเพลายัชฺชุสมัยข้าจะมาอยู่ที่ซานเรือนภายนอกพระวิสูตรใกล้กับที่บรรทมของพระลูกเจ้าแล้วจะขับร้อง ถ้าพระราชกุมารไม่ทรงโปรดปรานจะทรงพระพิโรธไซ้ ขอท่านจงบอกแก่เราให้ทราบ เราจะได้หลบไปเสีย ถ้าพระราชกุมารโปรดปรานพอพระไทยพึงไซ้ ก็ขอท่านจงบอกแก่เราให้ทราบด้วย บุรุษผู้เป็นพระพี่เลี้ยงของพระราชกุมารก็รับคำของหญิงพ้อนว่า ดีละแม่ ดังนี้

สาธุ ฝ่ายว่านางครุณนาฏกิตถีนั้น ครั้นถึงเพลาราตรีจะใกล้รุ่งก็ไปอยู่ณสถานที่กำหนดนั้นแล้ว ขับเพลงประสานกับเสียงพิณอันกลมกล่อมพร้อมเพราะเสนาะโสตควรชับใจ พระอนิตถิคันธกุมารได้ทรงสดับก็พอพระไทยในเพลงขับ ทรงพระดำริว่าเขาขับดี ปุนทิวเสรุ่งขึ้นวันใหม่ พระราชกุมารบรมโพธิสัตวจึงรับสั่งให้หญิงนั้นเข้ามาขับณที่ใกล้ ครั้นรุ่งขึ้นวันใหม่อีก ก็รับสั่งให้เข้ามาขับใกล้ชิดกับพระองค์ แต่พระราชกุมารรับสั่งให้นางครุณนาฏกิตถีเข้ามาขับโดยลำดับอย่างนี้ ทำคำฤษณาให้เกิดแล้วก็เสพซึ่งโลกธรรม เมื่อพระบรมโพธิสัตวรู้กามรสอย่างนี้แล้ว ก็เกิดความหึงหวงรับสั่งว่า ข้าจะไม่ให้มาตุคามนี้แก่ชายอื่น แล้วก็ทรงถือพระแสงเสด็จลงไปสู่ถนนกวัดแกว่งพระแสงขรรค์เที่ยวขับไล่บุรุษทั้งหลายไม่ให้เข้ามากล้ำกลาย

ลำดับนั้นพระราชาผู้เป็นชนกนารถ จึงตรัสประภาษสั่งให้จับพระกุมารให้ส่งออกไปอยู่นอกพระนครด้วยกันกับนางกุมาริกานั้น

อุโภปี อรัญญัง ปวิสิตวา พระราชกุมารกับชายาทั้งสองก็เข้าไปสู่ป่า แล้วปลูกอาศรมบทศาลาอยู่ในระหว่างแม่น้ำคงคากับมหาสมุทร นางกุมาริกาผู้ชายาก็นั่งต้มเผือกมันอยู่ที่บรรณศาลา ส่วนพระยรมโพธิสัตวก็เสด็จเที่ยวแสวงหาผลาผลในอรัญประเทศนำมาเลี้ยงกัน

อเถกทิวสัง อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระมหาสัตวเสด็จไปสู่ป่าเพื่อแสวงหาผลาผล เอโก ตาปโส ครั้งนั้นยังมีพระดาบส ซึ่งอาศรัยอยู่ณเกาะท่ามกลางสมุทรผนหนึ่ง ได้เหาะมาโดยนภากาศในเวลาเปนที่เที่ยวแสวงหาภิกษา ภุมฺ ทิสฺวา ได้ทัศนาการเห็นควันเพลิงก็เหาะลงมาสู่อาศรม

ลำดับนั้นนางกุมาริกากำลังนั่งต้มเผือกมันอยู่ เห็นพระฤาษีมาจึงอาราธนาให้พระดาบสนั่ง แล้วก็ประเล้าประโลมพระดาบสด้วยแง่งอนของสัตรี ทำพระฤาษีให้เสื่อมจากฌาน และให้อันตรธานเสื่อมจากพรหมจรรย์ พระดาบสนั้นก็สิ้นฤทธิ์เสื่อมฌานป่านประหนึ่งว่ากายิกทักข์ อสักโกนโต ไม่อาจจะละนางไปได้ ก็อยู่ที่นั้นตลอดวันสายัญหสมเย ในเพลาสายัญหสมัย ได้ทัศนาการเห็นพระยรมโพธิสัตวมาแต่ไกล ก็หันหน้าเฉภาะต่อสมุทรวิ่งหนีไปโดยเร็วพลัน พระมหาสัตวได้เห็นพระดาบสวิ่งหนีไปดังนั้น จึงทรงพระดำริว่า พระดาบสองค์นี้จรอยจะเปนศัตรูแก่เราเปนแม่นมั่น ก็ทรงชักพระแสงขรรค์ออกแล่นไล่ติดตามพระดาบสไป พระดาบสก็แสดงอาการจะ

เหาะขึ้นไปสู่อากาศ แล้วก็ตกลงไปในสมุทร พระบรมโพธิสัตว์จึงทรงดำริว่าชรอยพระดาบสสองคนนี้จะมาโดยอากาศ ยังตกลงไปในสมุทรเพราะเสื่อมเสียจากฌาน เราควรจะเป็นที่พึ่งแก่พระดาบสนั้น ครั้นทรงดำริฉะนี้แล้วจึงเสด็จไปยืนอยู่ริมฝั่งมหาสมุทรแล้ว กล่าวพระคาถาว่า อภิชฺฌมาเน วาริสฺมึ อยํ อาคจฺฉิ อิทฺธิยา มิสฺสิภาวิตฺถิยา คนฺตฺวา สกฺขิสฺสสิ มหณฺณเว อาวฏฺฏนิ มหามายา พฺรหฺมจริยวิโกปนา สกฺขินฺตินฺ วิทิตวาน อารกา ปริวชฺชเย ยํ เอตา อุปเสวนฺติ ฉนฺทสา วา อเนนวา ชาตเวโทว สพฺพานิ ขิปฺปนฺ อนุทหนฺติ นนฺ ดังนี้ อธิบายความว่า พระดาบสสองคนนี้ทำน้ำไม่ให้กระเพื่อมหวั่นไหวมาแล้วโดยนภาลัยอากาศ ด้วยอำนาจอิทธิฤทธิ์ ครั้นมาถึงความระคนกับหญิงด้วยอำนาจแห่งโลกธรรมก็จมลงในห้วงมหรณพ ธรรมดาว่าหญิง ชื่อว่ายังบุรุษให้เวียนมาเพราะอันให้เวียนมาด้วยกามคุณเป็นเนืองนิตย์ ชื่อว่าเป็นผู้มีเล่ห์กลมารยามาก เพราะว่าหญิงเป็นผู้ประกอบด้วยมารยาหาที่สุดมิได้ จริงอยู่ คำนี้พระโบราณาจารย์เจ้าได้กล่าวไว้ว่า มายา เจตา มริจิว โสกาโรคา ขุทฺทวา ขรา จ พนฺธนา เจตา มจฺจุปาสา คุหาสยา ตาสุ โย วิสฺสเส โปโส โส นเรสุ นราธโม ดังนี้ ความว่าหญิงทั้งหลายเป็นผู้มีมารยาคุจดังว่าพยับแดด ความเศร้าโศกโรคภัยและอุบัติวันตราย ย่อมยังเกิดมีแก่บุรุษผู้คบหาสมาคมกับด้วยหญิงนั้น หญิงทั้งหลายนั้นเป็นเครื่องผูกพันไว้ในเรือน เป็นบ่วงแห่งมัจจุราช มีมหาภูตคุจถ่านเพลิงอย่

อาศรัย บุรุษใดจะพึงคุ้นเคยพิศวาสหลงใหลในหญิงทั้งหลายนั้น บุรุษผู้นั้นชื่อว่าเป็นนระอาธรรม์ในนระชนทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง หญิงทั้งหลายนั้น ย่อมยังพรหมจรรย์ให้กำเริบ ยังบุรุษให้ตกอยู่ในมหรณพภพสงสาร บัณฑิตยซาติรู้อย่างนี้แล้วจึงควรเว้นเสียแต่ที่ไกล เพราะว่าหญิงเหล่านั้นเข้าไปเสพย์ซึ่งบุรุษใด ด้วยความพอใจรักใคร่หรือด้วยปราถนาทรัพย์ ก็จะตามเผาผลาญบุรุษนั้นโดยเร็วพลัน ประหนึ่งว่าเปลวเพลิงอันยังเกิดขึ้นแล้ว ตามเผาที่เกิดที่ตั้งของตนฉะนั้น

เอวํ ปน โพธิสัตต์สฺส วจนํ สุตฺวา เมื่อพระดาบสได้สดับฟังวาจาของพระบรมโพธิสัตวดังนั้น ยืนอยู่ณท่ามกลางสมุทนั้นนั่นแหละ ยังฌานที่เสื่อมสิ้นไปนั้นให้บังเกิดขึ้นอีกแล้ว ก็เหาะไปสู่สถานที่อยู่ของอาตมาโดยเวหา พระบรมโพธิสัตวจึงทรงอาวัชชนาการว่า พระดาบสองค์นี้เป็นผู้เจริญฌานแล้วอย่างนี้ ได้เหาะไปแล้วโดยอากาศคุปปุยนุ่น แม้อาตมาก็ควรจะยังฌานให้เกิดขึ้นแล้วเที่ยวไปโดยนภาลัยอากาศเหมือนกับพระดาบสองค์นี้ ครั้นทรงดำริฉะนี้แล้วก็เสด็จกลับไปสู่อาศรมบทศาลา ตโต อิตฺถึ เนตฺวา จึงพาหญิงนั้นกลับไปสู่ที่อยู่แห่งมนุษย์แล้ว พระองค์ก็เสด็จเข้าไปสู่ป่าปลูกอาศรมบทศาลาในภูมิภาคอันเป็นที่รื่นรมย์แล้ว ก็ผนวชเป็นฤาษี เจริญกสิณบริกรรมทำอภิญญาสมาบัติให้เกิดขึ้นแล้ว ได้เป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

สัตถา อิมํ ธัมมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำอดีตนิทานนี้มาตรัสเทศนาแล้ว ก็ทรงประกาศซึ่งอริยสัจธรรมทั้งสี่ประการ เมื่อจบอริยสัจเทศนาพระภิกษุผู้กระสันนั้นก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล สมเด็จพระทศพลจึงประชุมชาดกว่า ตทา อนิตถิคันธกุมาร ในกาลนั้น ครั้นกลับชาติมา ได้เป็นเราพระตถาคตในกาลนี้แล

จบจุลปโลภชาดกที่ ๓

๔ มหาปนาทชาดก

ปนาโท ปน โส ราชาติ อิทำ สัตถา คิงคาติเร นิสินโน ภัททชิเถรัสส อานุภาวำ อารัพภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมครูเสด็จอยู่ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภอานุภาพของพระภัททชิเถรให้เป็นอุบัติเหตุ กเถสิ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า ปนาโท ปน โส ราชา ดังนี้เป็นอาทิ

เอกัสมิ สมเย ในสมัยกาลครั้งหนึ่ง สมเด็จพระชินศรีเสด็จจำพรรษาอยู่ณกรุงสาวัตถี ทรงพระดำริว่า อาตมาจักทำความสงเคราะห์แก่ภัททชิกุมาร ครั้นทรงจินตนาการฉนี้แล้ว จึงพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จสัญจรไปสู่ภัททิยนคร ครั้นถึงจึงประทับอยู่ณชาติยาวัน (ป่าที่เกิดเอง) ตลอดไตรมาส ทรงรอกาลแก่กล้าแห่งญาณของภัททชิกุมารอยู่

ได้ยินว่าภัททชิกุมารเป็นผู้มีมหันตยศ เป็นโอรสรักคนเดียวของภัททิยเศรษฐีผู้มีทรัพย์ ๘๐ โกฏิ ภัททิยเศรษฐีผู้บิดาได้สร้างปราสาท ๓ หลัง สมควรแก่ฤดูทั้ง ๓ ให้แก่ภัททชิกุมาร ภัททชิกุมารได้อยู่ในปราสาทหลังละ ๔ เดือน ๆ เมื่อภัททชิกุมารอยู่ในปราสาทหลังหนึ่งตลอดสี่เดือนแล้ว จะไปสู่ปราสาทหลังอื่น ก็มีนางนักสนมกำนัลแวดล้อมไปโดยมหันตยศ

ในขณะนั้นชาวพระนครและชาวชนบททั้งสิ้นจินตนาการว่า เราจักไปดูยศของภัททชิกุมารดังนี้ เสียงโจษกันออกนี่สนั่นไปทั่วทั้งพระนคร นรชนทั้งหลายที่ไปคอยทัศนานั้น ได้พากันผูกจักร

ซ้อนจักร์ เตียงซ้อนเตียง ในระหว่างปราสาท

สัต์ถา ผ่ายว่าสมเด็จพระบรมครูเมื่อเสด็จอยู่สิ้นไตรมาศแล้ว จึงตรัสอำลาชาวพระนครว่าเราจักลาไปก่อนละ ชาวพระนครได้ทูลเชิญพระบรมศาสดาว่า ภันเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า ขอพระองค์จงเสด็จไปต่อวันพรุ่งนี้เถิด ปุนทิวเส ในเพลารุ่งเช้า มหาชนชาวพระนครทั้งหลายก็ตกแต่งมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีสมเด็จพระพุทธองค์เป็นประธาน แล้วประดับประดามณฑปสำหรับถวายทานณท่ามกลางพระนคร ปูลาดอาสนะไว้แล้วก็กราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ให้ทรงทราบกาลเวลา (เวลาฉันอาหาร) สมเด็จพระมหากรุณาพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ก็เสด็จคมนาการไปณสถานที่นั้นแล้ว เสด็จประทับเหนืออาสนะที่มหาชนปูลาดถวาย มนุษย์ทั้งหลายก็พร้อมกันถวายมหาทาน สมเด็จพระศาสดาจารย์เมื่อทรงกระทำภัตตกิจเสร็จแล้วก็ทรงทำอนุโมทนาด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะ

ตัส์มึ ขเณ ในขณะนั้นภัททชิกุมารก็คมนาการจากปราสาทนั้นไปสู่ปราสาทโน้น ก็ในวันนั้น ไม่มีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งไปดูสมบัติของภัททชิกุมาร มีแต่มนุษย์ซึ่งเป็นบริวารตามแวดล้อมไปเท่านั้น ภัททชิกุมารนึกสงสัยจึงได้ถามคนทั้งหลายว่า ก็ในกาลอื่น ๆ เมื่อเราออกจากปราสาทหนึ่งไปสู่ปราสาทอื่น ชาวเมืองทั้งหลายย่อมแตกตื่นกันมาคอยดู และผู้คนทั้งหลายมีจักรซ้อนจักรเป็นอาทิเหตุไฉนในวันนี้ยกเสียแต่มนุษย์ที่เป็นบริวารของเราแล้ว จึงไม่มี

ใครคนอื่นเลยสักคนเดียว คนทั้งหลายที่เป็นบริวารจึงยอกว่า สามิ ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า องค์สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จเข้ามาอาศัยพระนครนี้ เสด็จประทับอยู่สิ้นไตรมาสแล้วจักเสด็จไปในวันนี้ เมื่อพระองค์ทรงกระทำภัตตกิจเสร็จแล้ว ได้ตรัสแสดงพระธรรมเทศนาแก่มหาชน ชาวพระนครทั้งหลายก็พากันไปสดับตรับฟังธรรมเทศนาอยู่ ภัททชิกุมารได้ทรายการณ์ดังนั้นจึงกล่าวว่า ถ้ากระนั้นเราทั้งหลายมาไปฟังธรรมเทศนากันเถิด ภัททชิกุมารเป็นผู้ประดับตกแต่งด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวงแล้ว พร้อมด้วยบริวารใหญ่ได้เข้าไปใกล้พระผู้มีพระภาคย์เจ้าแล้วประดิษฐานอยู่ณที่สุดแห่งบริษัท สดับฟังพระธรรมเทศนาอยู่ ยังกิเลศทั้งปวงให้เสื่อมสิ้นไปแล้วก็ได้บรรลุพระอรหัตอันเป็นยอดผล สัตถา สมเด็จพระบรมศาสดา อามันเตตวา จึงตรัสเรียกภัททิยเศรษฐีมาแล้วตรัสว่า ดูกรมหาเศรษฐี บุตรของท่านประดับเครื่องอาภรณ์ทั้งปวงฟังธรรมอยู่ ได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว เพราะฉนั้นจะควรให้บุตรของท่านบรรพชา หรือปรินิพพานในวันนี้

มหาเศรษฐีกราบทูลว่า ภันเต ข้าแต่พระผู้มีพระภาคย์เจ้าผู้เจริญ การที่จะยอมให้บุตรของข้าพระองค์ปรินิพพานนั้นย่อมไม่มีแก่ข้าพระบาท ขอสมเด็จพระบรมโลกนารถจงให้บุตรของข้าพระพุทธเจ้าบรรพชาเถิด เมื่อบรรพชาแล้ว พรุ่งนี้เช้าขอพระองค์จงพาภัททชิเข้า

ไปสู่เรือนของข้าพระพุทธเจ้าด้วย สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าทรงรับเชื้อเชิญแล้ว ก็พาภัททชิกุมารไปสู่วิหารแล้วประทานยรรพชาอุปสมบท มารดาบิดาของพระภัททชิก็กระทำสักการะใหญ่ตลอดเจ็ดวันสัตตาสมเด็จพระบรมครูเสด็จอยู่สิ้นเจ็ดวันแล้ว ก็พาพระภัททชิเสด็จจาริกไปถึงบ้านโกฏิคาม มนุษย์ชาวโกฏิคามทั้งหลายได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ในกาลเมื่อเสร็จภัตตกิจ สมเด็จพระธรรมสามิศรก็ทรงทำอนุโมทนา ในเวลาที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำอนุโมทนาอยู่นั้น พระภัททชิได้ออกไปภายนอกบ้านด้วยจินตนาการว่า เราจะลุกขึ้นรับในเวลาที่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาถึง เมื่อรำพึงดังนี้แล้ว ก็นั่งเข้าฌานอยู่แทบโคนไม้ต้นหนึ่ง ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา เมื่อพระมหาเถรผู้ใหญ่ทั้งหลายมาถึงที่นั้น เธอก็มิได้ลุกขึ้นต้อนรับ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาถึง เธอจึงลุกขึ้นต้อนรับ ภิกษุผู้เป็นยุวะชนทั้งหลายเห็นอาการดังนั้นก็พากันโกรธ ติโทษพระภัททชิว่า เหตุไฉนพระภัททชินี้จึงทำอาการประดุจหนึ่งว่า อาตมานี้บวชก่อน เห็นพระเถรทั้งหลายมาอยู่ก็มิได้ลุกขึ้นต้อนรับ ฝ่ายว่าชนชาวโกฏิคามก็ผูกเรือขนานถวายพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน สมเด็จพระศาสดาจารย์เสด็จลงประทับในเรือขนานณท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์แล้วตรัสถามว่า ภัททชิอยู่ที่ไหน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ภันเต

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ พระภัททชิอยู่ที่นี่ สมเด็จพระชินศรีจึงตรัสเรียกว่า ดูกรภัททชิ ท่านจงมาขึ้นเรือลำเดียวกันกับเราตถาคต เมื่อพระภัททชิเถรได้รับพระพุทธพจน์ดังนั้นก็ขึ้นไปยืนอยู่ในเรือลำเดียวกันกับพระพุทธองค์ ครั้นเรือถึงท่ามกลางแม่น้ำคงคา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูกรภัททชิ ปราสาทที่ท่านอาศัยอยู่ในกาลเมื่อท่านเป็นกษัตร มหาปนาทราชอยู่ที่ไหนเล่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ปราสาทนั้นจมลงอยู่ที่ตรงนี้ ภิกษุที่เป็นปุถุชนทั้งหลายกล่าวโทษว่าพระภัททชิเถรพยากรณ์อรหัตผล สมเด็จพระทศพลจึงตรัสว่า ดูกรภัททชิ ถ้ากระนั้นท่านจงตัดเสียซึ่งความกังขาสงสัยของสพรหมจารีทั้งหลาย

ตัสมึ ขเณ ในขณะนั้นพระภัททชิเถรถวายอภิวาทพระศาสดาแล้ว ก็ขับเอายอดปราสาทด้วยนิ้วมือด้วยกำลังอิทธิฤทธิ์ขับปราสาทอันสูง ๒๕ โยชน์ขึ้นไปบนอากาศ ปราสาทนั้นเป็นประหนึ่งว่าจะพังทำลาย ได้ปรากฏแก่มหาชนทั้งหลายซึ่งอยู่ใต้ปราสาทนั้น พระภัททชิเถรขึ้นไปพ้นน้ำสูงได้โยชน์หนึ่งสองโยชน์ สามโยชน์โดยลำดับ จนสูงพ้นน้ำได้เจ็ดสิบโยชน์

อันดับนั้นญาติทั้งหลายของภัททชิในปุริมภพได้เกิดเป็นปลาเป็นเต่า เป็นงู และเป็นกบ อยู่ในปราสาทนั้น เพราะความโลภห่วงใยในปราสาท เมื่อปราสาทอันพระภัททชิขึ้นไปบนอากาศก็พากันกลับตกลงไปในคงคา สมเด็จพระมหากรุณาทรงทอดทัศนา

การเห็นสัตว์เหล่านั้นตกลงไป ก็มีพระหฤทัยสงสารสมเพช จึงตรัสกับภัททชิเถรว่า ดูกรภัททชิ ญาติของท่านถึงความลำบากเวทนา พระภัททชิเถรได้สดับพระพุทธพจน์ดังนั้น ก็ปล่อยปราสาทให้ตกลงมาโดยพลัน ปราสาทนั้นก็ตกลงมาประดิษฐานอยู่ตามเดิม สมเด็จพระบรมศาสดาก็เสด็จขึ้นจากแม่น้ำคงคา มหาชนทั้งหลายก็ปูลาดอาศนะริมฝั่งแม่น้ำคงคา สมเด็จพระบรมศาสดาก็เสด็จประทับเหนือบวรพุทธาอาศน์อันมหาชนปูลาดถวาย แล้วทรงเปล่งพระรัศมีดุจพระอาทิตย์อันอุทัยไขศรีขึ้นอ่อน ๆ ออกจากพระบวรกาย ลำดับนั้น พระภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า ปราสาทหลังนี้พระภัททชิเถรได้อาศรัยอยู่แต่ในกาลใด พระบรมศาสดาตรัสว่าในกาลแห่งพระภัททชิเป็นพระเจ้ามหาปนาทราช แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้

อตีเต วิเทหรัฏเฐ มิถิลายํ สุรุจิ นาม ราชา อโหสิ ในอดีตกาล ยังมีพระราชาทรงพระนามว่า สุรุจิราช ได้เสวยราชสมบัติอยู่ณเมืองมิถิลาในวิเทหรัฐ มีพระราชโอรสทรงพระนามว่า สุรุจิ เหมือนกัน ก็พระราชโอรสของพระเจ้าสุรุจิผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุรุจิราชนั้น ทรงพระนามว่ามหาปนาทราช กษัตรทั้งสามพระองค์นั้นแหละได้ปราสาทหลังนี้ บุพกรรมที่จะให้ได้ปราสาทนั้น คือ ในกาลก่อนบิดาและบุตรทั้งสองได้กระทำบรรณศาลาด้วยไม้มะเดื่อ ฝาทำด้วยไม้อ้อ ถวายให้เป็นที่อยู่ของพระ

ปั้จเจกโพธิ อดีตนิทานทั้งปวงในชาดกนี้ จักมีแจ้งในสุรุจิชาดก ในปกิณณกนิบาตโน้น

สมเด็จพระทศพลตรัสพระธรรมเทศนานี้แล้ว ครั้นได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์จึงได้ตรัสพระคาถาทั้งหลายว่า ปนาโท นาม โส ราชา ยัส์ส ยุโป สุวัณณิโย ติวิธัง โสฬสุพ์เพโธ อุจ์จมาหุ สหัส์สธา สหัส์สกัณ์โฑ สัต์ตเคณ์ฑุ ธชาลุ หริตามโย อนัจ์ฉุ ตัต์ถ คันธัพ์พา ฉสหัส์สานิ สัต์ตธา เอวเมตัง ตทาอาสิ ยถาภาสสิ ภัท์ทชิ สักโก อหัง ตทา อาสิ๋ เวย์ยาวัจ์จกโร ตว อธิบายความในพระคาถาว่า พระเจ้ามหาปนาทราชนั้น พระองค์มีปราสาทล้วนแล้วไปด้วยทอง ประมาณกว้างได้ ๑๒ ชั่วธนูตก คือ ๘ โยชน์ สูง ๑๐๐๐ ชั่วธนู คือ ๒๕ โยชน์ มีพื้นได้ ๗ ชั้นประดับด้วยธงแก้วมณีอันเขียว มีนางฟ้อน ๖ พัน แบ่งออกเป็น ๗ พวกได้ฟ้อนรำอยู่ในปราสาทนั้น ดูกรภัททชิ ท่านได้กล่าวถึงปราสาทใด ปราสาทนั้นได้มีแล้วในกาลนั้น และในครั้งนั้น เราเป็นพระอินทร์รับใช้การงานของท่าน ต่อนี้ไปพระคันถรจนาจารย์กล่าวอรรถาธิบายว่า นางฟ้อนทั้งหลาย ๖ พันคนได้แยกกันออกเป็น ๗ พวก แล้วฟ้อนรำขับร้องอยู่ในปราสาท ด้วยปรารถนาจะให้พระเจ้ามหาปนาทราชทรงยินดี แต่ก็ไม่อาจจะให้พระองค์ทรงร่าเริงยินดีได้ ท้าวสักกเทวราชจึงส่งนางเทพอัปสรลงมาเล่นการมหรศพฟ้อนรำ พระเจ้ามหาปนาทราชจึงได้ทรงร่าเริงยินดี

ตัสมิ ขเณ ในขณะนั้น ภิกษุทั้งหลายที่เป็นปุถุชนก็สิ้นความกังขาสงสัย สมเด็จพระศาสดาจารย์ ได้ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาดังนี้แล้ว จึงประชุมชาดกว่า ตทา มหาปนาโท พระเจ้ามหาปนาทราชในกาลนั้น ได้มาเป็นพระภัททชิในกาลนี้ ท้าวสักกเทวราชในกาลนั้น ได้มาเป็นเราพระตถาคตในกาลนี้แล

จบมหาปนาทราชชาดกที่ ๔

๕ ขุรัปปชาดก

ทิส์วา ขุรัช์เปติ อิทำ สัต์ถา เชตวเน วิหรัน์โต เอกำ โอส์สัฏ์ฐวิริยำ ภิก์ขุำ อารัพ์ภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมครูเสด็จอยู่ณเชตวนาราม ทรงพระปรารภภิกษุผู้สละความเพียรรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า ทิส์วา ขุรัช์เป เปนอาทิ

คำเนินความว่า สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นที่ภิกษุทั้งหลายพามายังโรงธรรมสภาว่า ดูกรภิกษุ ได้ยินว่าท่านสละความเพียรจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่าจริง จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุท่านบรรพชาในสาสนาอันให้สำเร็จมรรคผลเห็นปานนี้ เพราะเหตุไรจึงได้วางความเพียรเสีย บัณฑิตทั้งหลายแต่ปางก่อนกระทำความเพียรในที่ใช่ที่เกิดแห่งความอุสาหะก็ยังไม่สละความเพียรเสีย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลขอสมเด็จพระมุนินารถเพื่อทรงประกาศอรรถนั้นให้แจ้งชัด พระองค์จึงตรัสเล่าเหตุหนหลัง อันภพอื่นกำบังไว้แล้วนั้นให้ปรากฏดังต่อไปนี้

อติเต พาราณสิยำ พ์รห์มทัต์เต รัช์ชำ กาเรน์เต ในอดีตกาล ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตวเกิดในตระกูลของบุคคลผู้รักษาป่าตระกูลหนึ่ง เจริญวัยแล้วมีบุรุษ ๕๐๐ เปนบริวาร เปนใหญ่กว่าตระกูลที่รักษาป่าทั้งหลาย ได้อาศรัยอยู่ในบ้านป่ากลงตำบลหนึ่ง ก็พระบรม

โพธิสัตวนั้นรับเอาค่าจ้างแล้ว ช่วยมนุษย์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นดงไป อยู่มาวันหนึ่ง สัตถวาหะบุตรชาวเมืองพาราณสี ได้นำเกวียนห้าร้อย ไปถึงบ้านตำบลนั้น เรียกพระโพธิสัตวมาพูดว่า ภูกรสหาย ท่านจง ถือเอาทรัพย์พันหนึ่งแล้วจงช่วยเราให้ข้ามพ้นดงไป พระโพธิสัตว ก็รับเอาทรัพย์พันหนึ่งแต่มือของสัตถวาหะบุตร เมื่อพระโพธิสัตว รับเอาค่าจ้างเช่นนั้นแล้ว ก็สละชีวิตให้แก่สัตถวาหะบุตรแล้วพา สัตถวาหะบุตรข้ามดงไป โจรห้าร้อยได้ตั้งซ่องสุมอยู่ที่กลางดง บุรุษ ทั้งหลายที่เหลือ เมื่อได้เห็นพวกโจรดังนั้นก็พากันนอนรายลงกับ พื้นปฐพี ด้วยอุระของตน พระมหาโพธิสัตวผู้เป็นใหญ่คนเดียว ได้ บรรลือเสียงสูรนาทกระทำอาการคุกคามมากประหารพุ่มไม้ยังโจรให้ตก ใจกลัวปลาศหนีไป แล้วจึงยังสัตถวาหะบุตรให้ข้ามพ้นที่กันดารไป ได้โดยความสวัสดี ฝ่ายว่าสัตถวาหะบุตรหยุดพักเกวียนในที่กันดาร ตำบลอื่น แล้วยังพระโพธิสัตวให้บริโภคโภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ แล้วก็บริโภคอาหารเช้าด้วยตนเอง นั่งสั่งสนทนากับพระโพธิสัตวว่า ภูกรสหาย ในกาลเมื่อโจรทั้งหลายที่ดุร้ายเห็นปานนั้น ถือเอาอาวุธ ทั้งหลายมาครอบงำอยู่ เหตุดังฤๅ แม้สักแต่ว่าความสดุ้งแห่งจิตร จึงมิได้มีแก่ท่าน เมื่อจะถามพระโพธิสัตวต่อไปจึงกล่าวคาถาเป็น ประถมว่า ทิสฺวา ขุรปฺปเ อนุเวคนุณฺเณ ขคฺเค คหิเต ติกฺขิเณ

เตลโจเต ตัส์มิ๋ ภยัส์มิ๋ มรเณ วิยูเฬ์ห กัส์มานุ เตนาหุ ฉัม์ภิตัต์ตัง ฯ มีเนื้อความว่า เมื่อท่านเห็นโจรทั้งหลายปล่อยลูกธนูอันแหลม และถือเอาดาบอันคมกล้าที่ขัดแล้วด้วยน้ำมัน เมื่อมรณะภัยนั้นเข้าไปตั้งอยู่เฉภาะหน้าแล้ว เหตุไฉนท่านจึงมิได้มีความสดุ้งหวาดเสียว ฯ พระโพธิสัตวได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวพระคาถาสองพระคาถาว่า ทิส์วา ขุรัช์เป ธนุเวคนุน์เน ซัค์เค คหิเต ติก์ขิเณ เตลโจเต ตัส์มิ๋ ภยัส์มิ๋ มรเณ วิยูเฬ์ห เวทัง อลัต์ถัง วิปุลัง อุฬารัง เราเห็นโจรทั้งหลายซัดลูกธนูอันแหลมไป แลถือเอาดาบอันคมกล้าที่โซมแล้วด้วยน้ำมัน เมื่อมรณะภัยนั้นเข้าไปตั้งอยู่เฉภาะหน้า เรากลัยได้ความโสมนัค์ปรีดาเปนอย่างยิ่ง ฯ โส เวทชาโต อัช์ฌภวิ์ อมิต์เต ปุพ์เพว เม ชีวิต มาสิ จัต์ตัง นหิ ซีวิเต อาลยัง กุพ์พมาโน สูโร กยิรา สูรกิจ์จัง กทาจิ เมื่อเรามีความโสมนัค์ยินดีบังเกิดแล้วได้ครอบงำอมิตรทั้งหลาย เพราะว่าชีวิตของเรา ๆ ได้สละมาก่อนแล้ว เราจะได้กระทำความสิเนหาอาลัยในชีวิตก็หาไม่ บุคคลผู้กล้าหาญพึงกระทำกิจการของบุคคลผู้แกล้วกล้าในกาลยางคราว ฯ พระบรมโพธิสัตวแสดงความที่แห่งตนเปนผู้ทำความแกล้วกล้า เพราะสละความสิเนหาอาลัยในชีวิตให้สัตถวาหะบุตรทรายดังนี้แล้ว ก็ส่งสัตถวาหะบุตรไป แล้วกลับมาสู่บ้านของตน กระทำบุญทั้งหลายมีทานเปนต้นแล้ว ก็ไปตามยถากรรม

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมเทศนานี้แล้ว ก็ทรงประกาศอริยสัจธรรมทั้งสี่ประการ เมื่อจบลงภิกษุผู้สละความเพียรนั้นก็บรรลุพระอรหัตอันเป็นยอดผล ฯ ครั้นสมเด็จพระทศพลตรัสวัตถุนั้นแล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า พระโพธิสัตวผู้เป็นใหญ่ในกาลนั้น ได้มาเป็นเราตถาคตในกาลนี้ สมเด็จพระชินศรีมิพระพุทธพจน์ตรัสเทศนาให้จบลงเพียงเท่านี้แล

จบขุรัปปชาดกที่ ๕

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณ์) เปรียญ ๔ ประโยค แปล

เยนาสิ กิสิยา ปัณฑุติ อิทำ สัตถา เชตวเน วิหรันโต สาวัตถิยำ อัญญตรำ กุฏุมพิกำ อารัพภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้า เสด็จอยู่ณพระเชตวนาราม ทรงพระปรารภ กฎุมพิกคนใดคนหนึ่งซึ่งเป็นชาวพระนครสาวัตถี ทรงตรัสพระคาถานี้ เริ่มเรื่องว่า เยนาสิ กิสิยา ปัณฑุ ดังนี้เป็นอาทิ

กิร ดังได้ยินมา ยังมีสัตรีภาพผู้หนึ่งชาวพระนครสาวัตถี ได้เห็นชายกฎุมพีผู้หนึ่งรูปงามก็มีจิตรรักใคร่ ไฟกิเลศเกิดขึ้นภายใน มีอาการประหนึ่งว่าเผาไหม้อยู่ทั่วทั้งสรีรกาย นางมิได้รับความสำราญกายสำราญจิตรเลย ภัตตาหารก็พานจะไม่พอใจกิน ลงนอนเกาะแม่แคร่[๑] เตียงหวนถวิลอยู่ไปมา นางอุบาสิกาแลหญิงสหายทั้งหลายพากันมาถามว่า ท่านวุ่นวายใจเป็นอย่างไรหรือ จึงได้นอนเกาะแม่แคร่ ไม่เผยแผ่ความผาสุกทุกข์ประการใด

สัตรีภาพนั้นครั้นมีผู้ซักถาม ก็มิตอบความถึงสองวาระแล้ว ต่อเมื่อถูกซักไซ้พิรี้พิไรหนักเข้า ก็เล่าเรื่องจริงใจให้เขาฟัง

หญิงทั้งหลายนั้น ก็พากันปลอบเอาเนื้อเอาใจ ว่าดูกรแม่มหาจำเริญ แม่อย่าคิดขวยเขินเลย เราทั้งหลายจักนำชายผู้นั้นมาให้ แล้วก็พากันไปหาเกี้ยวกับชายกฎุมพีนั้น ชายนั้นชั้นแรกก็ห้ามปราม เมื่อหญิงสอพยายามพูดแทะโลมเข้าก็กลับรับยอมรักใคร่หญิง

๑ ฉบับทองใหญ่, ทองน้อย เป็น มัญจกอัฏฐนิ ฉบับนอกเป็น มัญจกอฏวิ บ้าง มัญชถอัตถนิ บ้าง มัญจถอัตถนิ บ้าง มัญจอัฏฐนิ บ้าง.

ทั้งหลายนั้นก็ถือปฏิญาณให้กุมพีกำหนดนัดวันเวลา ว่าท่านจงมาในเวลาโน้น ๆ แล้วก็ไปเล่าความให้นางฟัง

สา สุณันฑี สัตรีภาพนั้น เมื่อได้ฟังก็จัดแจงแต่งห้องนอนของตนไว้ถ้า ประดับประดาตนแล้วก็นั่งคอยอยู่ณประเทศ อันเป็นเบื้องหลังแห่งที่นอน ครั้นกาลเมื่อนายกุมพีนั้นมาแล้วแลนั่งอยู่ในที่นอนอันเป็นส่วนหนึ่งแล้ว นางจึงดำริห์แต่ในใจว่า ถ้าเรารักไม่ทำกรรมอันหนักหนาแก่บุรุษนี้ แลจักทำให้เป็นโอกาศเสียณกาลนี้ คือความยินยอมแต่โดยดีไซ้

อิส์สริย คือ อำนาจเป็นใหญ่ก็จักเสื่อมเสียแก่เราไป ชื่นชื่อว่าการที่จะทำโอกาศให้ในวันที่ชายแรกมาถึงนี้ ใช่เหตุใช่ที่เสียแล้ว กิจที่เราจักพึงทำกะกุมพีนั้นในวันนี้ก็แต่เพียงให้เป็นผู้เกื้อเขิน แล้ววันอื่น ๆ เราจึงค่อยให้โอกาศเถิด

ณทันใดนั้น นางก็คว้าข้อมือเข้าไว้มั่นแล้ว สำแดงอาการอันเย้ยหยันด้วยกิริยาอันฉุดมือไปมาเป็นต้น แล้วฉุดคร่ากล่าวคำว่า หลีกไปหลีกไป เรามิได้มีความต้องการอันใดด้วยท่านเลย

ชายกุมพีนั้น ก็ซุดลงนั่งขวยแก่ใจอยู่ แล้วจึงลุกขึ้นเดินไปยังบ้านตน

ฝ่ายหญิงแม่สื่อทั้งหลายก็ได้ทรายกิริยาที่นางสัตรีภาพทำหยายหยามแก่กุมพีนั้น ครั้นกุมพีลื้อออกไปแล้ว ก็พากันเข้าไปหานางพลางกล่าวว่า ตัวท่านเดิมทีมีจิตรรักใคร่ในชายกุมพีนั้น

ถึงกันอนอดกลั้นไม่กินอาหาร เราทั้งหลายเห็นก็สงสารจึงได้ไป วิงวอนเชิญชายผู้นั้นมา ท่านไม่สิเนหาให้โอกาศแก่กุมพีนั้นด้วย เหตุไร สัตริภาพนั้นก็แจ้งความในใจให้หญิงทั้งหลายทราบ หญิงเหล่านั้น ก็กล่าวเอาเนื้อเอาใจว่า ถ้ากระนั้นท่านก็จักได้ประสบอิกณคราวหน้า แล้วต่างก็พากันลาไป แต่ว่ากุมพีนั้นใช้มิได้กลับหลังเหลียวแลเลย

สัตริภาพนั้นก็ไม่มีความเสบย อกใจผากไม่หยากอาหาร ไฟราคหากเผาผลาญจนถึงกาลสิ้นชีวิตร ด้วยอำนาจราคจริตนั้นแล

กุฏุมพิโก ตัสสา มตภาวํ ญัตวา ผ่ายว่าชายกุมพีครั้นทราบว่าสัตริภาพนั้นตาย แล้วก็จัดหามาลาแลวัตถุมีกลิ่นเครื่องลูบไล้เปนอันมาก นำไปยังพระเชตวันมหาวิหาร บูชาสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าแล้วจึงถวายอภิวาทน์ นั่งอยู่ณที่ควรส่วนหนึ่ง สมเด็จพระศาสดาจารย์จึงตรัสถามว่า ดูกรอุบาสก ท่านหายไปข้างไหนพึ่งเห็นมา กุมพีก็กราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระยาทมิอาจที่ว่าจะมาสู่พุทธุยุฏฐากได้ ด้วยความลอายใจอดสูอยู่ตลอดกาล มีประมาณเท่าที่หายหน้าไปนั้น

สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้า มีพระพุทธฎีกาตรัสว่า แน่ะอุบาสก สัตริภาพนั้นได้เรียกท่านมา แล้วแลมิได้ทำโอกาศให้กะท่านณกาลเมื่อมา พาให้ท่านได้รับความอัปยศอดสูใจ ด้วยอาไศรยนางลูอำนาจแก่กิเลศ ใช่จะเปนเหตุแต่ครานี้หามิได้ แต่กาลก่อนนั้น

ไซ้ นางเคยได้ทำความรักใคร่ในบัณฑิตย์ทั้งหลาย ครั้นนัดหมายให้มาแล้ว กลับมิยินยอมณกาลเมื่อชายมาถึง พาลเคียดขึ้งไล่ให้ไปเสีย ก็มีแล้วด้วยประการฉนี้

เมื่อสมเด็จพระชินศรีผู้ทรงพระมหากรุณาทรงภาสิตเท่านี้แล้ว ภุมมเทพนั้นยังไม่สิ้นความสลดแคลวทูลอาราธนา เพื่อจะรับประทานพังให้แจ้งชัด พระพุทธองค์ก็ทรงนำเอาอดีตประวัติมาตรัสเล่าว่า อดีเต พาราณสิยำ พ์รห์มทัต์เต รัช์ชำ กาเรน์เต

ณอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตได้ผ่านสมบัติณพระนครพาราณสี มีเมธิหน่อโพธิสัตว ได้อุบัติเกิดในสินธวตระกูล มีนามสมบูรณ์ว่า วาตัค์คสิน์อพ ทรงคุณเลิศลบเปนอัศวมงคล ที่นั่งต้นของพระยาพรหมทัตบรมกระษัตราธิราช วันหนึ่งนายสารถีของพระยาพาชีนั้นไปลงคงคาท่าอาย ยังมีนางฬาหนึ่งมีนามว่าภัททลี[๑] ได้เห็นพระยาพาชี ก็บังเกิดกำหนัดรักใคร่ นางฬามีกิริยาทุรนทุรายใจ อยู่ด้วยอำนาจกิเลศ เปนเหตุจนไม่ถึงกับกินหญ้าแลน้ำ เกรียมกรมระกำใจจนซูบผอมแลมาตรว่าหนังหุ้มกระดูกเท่านั้น ลูกฬาแลเห็นแม่มีอาการอันซูบผอมเข้ามาถามถอมถามว่าแม่ขานี่เปนเหตุไร แม่จึงไม่กินหญ้าแลน้ำ จนร่างรูปซูบคล้ำนอนสวิงสวายกระสับกระส่ายอยู่ไปมา บังเกิดความไม่ผาสุกใจอย่างไรหรือ

---

๑ ฉบับนอกว่า ภุน์ทาฬี

นางฟ้าก็มิใคร่จะยอมความ ครั้นลูกรักซักไซ้ถามก็อดยอกไม่ได้ ลูกฟังเมื่อเข้าใจแล้วก็พูดเอาใจว่า ขอมารดาอย่าร้อนใจเลย ลูกจักไปพาพระยาม้านั้นมาให้ชมเชยสมฤดี

ปลอยเท่านี้แล้วก็คลาดแคล้วคอยถ้าพระยาม้าเมื่อมาอาบน้ำแล้วมีคำว่าข้าแต่พระยาม้า เดี๋ยวนี้นางฟ้าแม่ข้ามีความสิเนหาในท่านเป็นพ้นใจ จนทอดทิ้งอาหารไม่อาไลยยอมสละชีวิตร ขอท่านมีเมตตาจิตรโปรดให้ชีวิตรเป็นทานแก่มารดาข้าพเจ้าเถิด

พระยาพาชีก็ยินดีรับว่า สาธุ ดีแล้วเราจะช่วยชีวิตรแต่ท่านจงรอคอยให้เสร็จกิจเมื่อนายอัสสาจารย์อาบน้ำเราแล้ว จงเราไปปล่อยไว้ในที่โคจรริมฝั่งคงคา ท่านจึงไปพาแม่ฟ้ามาหาเราในที่นั้นเถิด ลูกฟ้านั้นก็ไปพาแม่มา ปล่อยไว้ในที่ใกล้โคจรพระยาม้า แล้วจึงเข้าไปแฝงอาตมาเสียในที่กำยังตำบลหนึ่ง นายควาญม้าทั้งหลายก็ได้จูงพระยาวาตัคคสินธพไปปล่อยไว้ในตำบลนั้น ครั้นพระยาวาตัคคราชได้แลเห็นนางฟ้าก็เข้าไปหา ฝ่ายนางฟ้านั้น ครั้นเมื่อพระยาม้าเข้ามาใกล้ได้ซักซี้เสียดสีสรีรกายนางฟ้า ๆ ก็มารำพึงแต่ในใจว่า ถ้าเราจักไม่ทำกรรมอันหนักหนา เป็นมารยาเครื่องขัดขวางไว้ ยอมตามแก่พระยาม้าแรกมาถึงฉันใช้ยศก็คืออิศริยอำนาจก็ดี ซึ่งมีอยู่แก่เราก็จักพาให้เสื่อมเสียไปเป็นแท้

ครั้นเมื่อกิริยามีอยู่อย่างนี้เราควรทำมารยาเป็นคุจหนึ่งว่าไม่ปรารถนาเถิด คำรีแล้วก็คืดคางพระยาม้าด้วยเท้าทั้งสอง ทำลำพองเผ่นหนีไป

ณทันใดนั้น พระยาวาตัคคสินธพก็ป่วดตันขากันไกรที่ขย ประหนึ่งว่าจะแตกทำลาย เดินซ่องแซ่งรำพึงไปพลางว่า เราจะหาประโยชน์อะไรกะอิฬาแก่พันนี้ แล้วยังเกิดอดสูใจเดินเลี่ยงไปเสีย นางฬาก็เสียใจถึงกับลมพัยนอนคร่ำครวญอยู่ในที่นั้น ลูกฬาครั้นเห็นก็เดินเข้ามาถาม กล่าวประถมความเป็นยาทคาถาดังนี้

เยนาสิ กิสิยา[๑] ยัณฑุ เยน ภัตตัง น รุจ์จติ
อยัง โส อาคโต ภัต์โต[๒] กัส์มา ฑานิ ปลายสีติ

อธิบายความว่า ท่านได้มีโรคผอมเหลืองเกิดแล้วด้วยเหตุใด ภัตตาหารก็มิได้เป็นที่พอใจท่าน เมื่อการเป็นเช่นนี้ ม้านั้นก็ได้มาคยหาสมาคมแล้ว เดี๋ยวนี้เหตุใดจึงได้หนีไปเสียเล่า

ครั้นแม่ฬาได้ฟังวาจาลูกชาย ก็กล่าวทุติยคาถาอภิปรายว่าดังนี้

นูโข[๑] ปนาทิเกเนว สันถโว นาม ซายติ
ยโส หายติ อิต์ถินัง ตัส์มา ตาต ปลายิหันติ[๒]

ดูกรเจ้าผู้เป็นลูก ดังแม่มาคิดอยู่ว่า ขึ้นชื่อว่าสัตรีสันถวะจะเกิดขึ้นด้วยชายแรกพบปะแล้ว อิศริยยศของสัตริภาพก็จะเสื่อมเสียไม่น้อยเลย เพราะเหตุนั้น แม่จึงทำมารยาให้พระยาม้านั้นหนีไป

แม่ฬานั้นได้กล่าวสภาพของสัตรีทั้งหลายให้ลูกชายฟังดังสำแดงมาแล้วนี้

ฉบับนอกเป็น ๑ ถิสิยา ๒ ตาโต ฉบับนอกเป็น ๑ สเจ ๒ ปลายหำ ๓ กุน์ทลี

มากาลเมื่อสมเด็จพระยรมครูเจ้า ได้ตรัสรู้พระปรมาภิเศก สัมโพธิญาณแล้ว ยังตรัสท้าวความถึงคาถาที่ ๓ นั้นอีกว่า

ยสัส์สินฺ กุเลชาตฺ อาภัต์ตฺ ยา น อิจ์ฉติ
โสฯติ จิรฺ รัต์ตาย วาตัค์คมิว คัท์รภิติ๓

อธิบายความว่า สัตริภาพคนใด ย่อมมิได้พอใจบุรุษผู้เปนบุตรตระกูลมียศศักด์ ที่มีผู้สู่ขอชักมาถึงแล้ว สัตริภาพนั้นคลาศแคล้วจากบุรุษที่มีพาศนา จำจะต้องรันทดกำสดโศกาดูรอยู่สิ้นกาลนาน

ดังตัวอย่างพยานนางฟ้า อันโศกาถึงพระยาวาตัคคสินธพฉนั้น

สมเด็จพระยรมศาสดาจารย์เจ้า ครั้นทรงนำชาดกมาสาธกพระธรรมเทศนานี้แล้ว จึงทรงประกาศพระจตุราริยสัจ ประชุมชาดกในอวสานกาลที่สุดแห่งสัจประกาศนั้น กตุมพิก็ได้สำเร็จพระโสดาปัติผล

แล้วพระพุทธองค์จึงตรัสสัยอนุสนธิว่า นางฟ้าในกาลนั้นมาเปนสัตริภาพในกาลนี้ พระยาวาตัคคสินธพในกาลนั้น มาเปนเราพระตถาคตในครั้งนี้

วาตัค์คสิน์ธวชาตกำ ฉัฏ์ฐมำ
(จบวาตัค์คสินธวชาตกที่ ๖)

๗ สุวรรณกักกฏชาดก

สิงคมิคโคติ อิทัง สัตถา เชตวเน วิหรันโต อัญญตรัง อิตถิ อารัพภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประทับอยู่ณพระเชตวันวรวิหาร ทรงพระปรารพภ์สัตริภาพคนใดคนหนึ่ง จึงตรัสพระคาถานี้เริ่มเรื่องว่า สิงคมิคโค ดังนี้เป็นอาทิ

กิร ดังได้สดับมาว่า ยังมีกฎุมพีชาวพระนครสาวัตถีผู้หนึ่ง พาภรรยาของตนไปสู่ชนบท เพื่อจะชำระหนี้สินให้สิ้นอาด ครั้นชำระหนี้สินเสร็จแล้ว กำลังเดินมาอยู่กลางทางถูกฝูงโจรทั้งหลายจับไว้ ฝ่ายภรรยาของกฎุมพีนั้นรูปงาม นายโจรเห็นก็มีความเสน่หาจะใคร่ฆ่ากฎุมพีผู้สามีเสีย

สัตริภาพผู้ภรรยานั้นเป็นหญิงดีตั้งอยู่ในศีลสัตย์ จงรักภักดีกตัญญูรู้คุณผัว นางจึงยอบตัวหมอบลงแทบเท้าแห่งนายโจร กล่าวคำปลอบโยนว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้าโจรเชฏฐก ผิว่าท่านมีความเสน่หาอาไลยรักใคร่ข้าพเจ้าแล้ว ขอความปรานีอย่าได้ฆ่าสามีของข้าพเจ้าเลย ถ้าหากท่านฆ่าสามีข้าพเจ้าไซ้ที่ไหนท่านจักได้ชมเชยข้าพเจ้าเล่า

ข้าพเจ้าก็จักกินยาพิษ หาไม่ก็จะกลั้นใจให้สิ้นชีวิตรเสีย ข้าพเจ้าไม่ยอมไปเป็นเมียท่าน ขอท่านอย่าได้ล้างผลาญสามีข้าพเจ้าโดยใจเขาอันใช่เหตุเลย มหาโจรได้ฟังนางกล่าวภิเปรยเป็นที่ถูกใจก็ปล่อยให้กฎุมพีไปโดยสวัสดิภาพ

ทั้งสองผัวเมียก็ได้ชีวิตรลาภพากันไปจนถึงพระนครสาวัตถี เมื่อพากันจรลีมานั้น โดยทางใกล้หลังพระเชตวันวิหาร จึงแวะเข้าไปกินน้ำแล้วคิดว่า เราทั้ง ๒ จักถวายอภิวาทพระยาทสมเด็จพระบรมศาสดาเจ้าเสียก่อน จึงเดินย้อนเข้าไปสู่บริเวณพระคันธกุฎีชวนกันนั่งอยู่ตามที่ตามส่วนซึ่งสมควรแก่ชนทั้งสอง พอสมเด็จพระบรมศาสดา ทอดพระเนตรมองมาเห็นก็ตรัสถามว่า พากันไปไหนมา สองสามีภิริยา ก็กราบทูลว่าไปชำระหนี้สินพระพุทธเจ้าข้า เป็นอย่างไรในกลางมรคาที่มาแล้วไม่มีโรคไภยสิ่งใดหรือ

พระพุทธเจ้าข้า เมื่อข้าพระยาททั้งสองมาในระหว่างทางถูกโจรจับไปทั้งคู่

มหาโจรก็พูดข่มขู่จะเข่นฆ่า นางนี้ได้พูดวิงวอนขอชีวาโรจึงได้ปล่อย ข้าพระยาทได้คงมีชีวิตรไม่ยับย่อยก็เพราะได้อาไศรยอำนาจภรรยา

สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้าจึงตรัสเล่าว่า แนะอุบาสก นางนี้ได้หยิบยกชีวิตรทาน ให้แก่ท่านใช่แต่ครั้งเดียวนี้ แต่ครั้งก่อนก็เคยได้ให้ชีวิตรทานแก่ยัณฑิตยทั้งหลาย กลุมพินั้นยังไม่ทราย พุทธาธิบายจึงทูลอาราธนา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ชักอดีตนิทานมาตรัสให้ฟังว่า แต่ครั้งก่อนมีพระเจ้าพรหมทัตเสวยศิริราชสมบัติณพระนครพาราณสี ครั้งนั้นยังมีพระยาปูทองอยู่ในหนองน้ำใหญ่ใกล้ย่าพระหิมพานต์ หัวงน้ำนั้นจึงมีนามขนานว่าหนองปู เป็นเหตุ

ที่สิงอยู่ของพระยาปูใหญ่ พระยาปูนั้นโตประมาณได้เท่ามณฑลลานนวดเข้า ได้กัดช้างกินเป็นภักษา จนฝูงช้างพากันระอากลัวพระยาปู มิอาจที่จะลงไปสู่หนองน้ำนั้นเที่ยวโคจรไปไหนได้

ในกาลครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตวเจ้า ได้เข้าไปถือปฏิสนธิในครรภ์นางกเรณุหนึ่ง ซึ่งพึ่งพำนักพระยาช้างนายฝูงชักฝูงโขลงอาไศรยอยู่ใกล้หนองปูนั้น

ครั้งนั้นนางกเรณุมารดาพระโพธิสัตว อยู่กับฝูงอัดอัดคิดจะรักษาครรภ์ให้สัมบาย จึงหลีกย้ายไปอยู่ยังภูเขาตำบลอื่น เพื่อรักษาครรภ์ถ้วนกำหนดวันคืนแล้ว ก็ประสูตรพระโพธิสัตวโดยสวัสดิภาพ ตรายเท่าพระบรมโพธิสัตวเจ้า ทรงไวยสะเทินจำเริญความรู้เป็นวิญญูกว่าช้างทั้งหลาย มิบริวารมากมายทรงพระกำลัง ทั้งกายสกลงามเปล่งปลั่งชูศรีขึ้นประหนึ่งภูเขาอัญชัญ

แต่นั้นพระโพธิสัตวเจ้าได้นางกเรณุหนึ่งเป็นภรรยา แล้วมาคำนึงว่าเราจักกัดปูใหญ่ จึงพาพระมารดากับภรรยาไปหาโขลง พบพระยิคาแล้วแถลงการว่า ข้าพเจ้าจักกัดพระยาปูใหญ่ให้ได้ พระยาช้างยิคาก็ห้ามยุตรไว้ว่าอย่าเลย เจ้าจักยังไม่สามารถที่จะกัด พระโพธิสัตวก็กลับซ้ำวิงวอนว่าพระยิคาคอยดูกำลังข้าพเจ้าเถิด

แล้วพระโพธิสัตวเจ้าก็เข้าไปแฝงอาไศรยอยู่ใกล้หนองปู ให้ประชุมหมู่ช้างทั้งหลายในป่าพระหิมพานต์นั้นมาพร้อมกัน แล้วก็ไปที่หนองปูกับหมู่ช้างทั้งหลายนั้นแล้วตรัสถามว่า พระยาปูนั้นมันกัดใน

เวลาลงสู่หนอง หรือว่าคอยมองค้อมจับเอาเมื่อเวลาเที่ยวหาอาหาร หรือว่ามันคอยพาลจับเอาเมื่อขากลับขึ้นจากท่า ช้างทั้งหลายทูลแจ้งว่าปูมันจับเมื่อขาขึ้นจากน้ำ พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นท่านทั้งหลายจงพากันลงสู่หนองปู พากันเที่ยวกินอายอยู่จนพอความประสงค์แล้วจงรีบตรงขึ้นมาเสียก่อน ตัวของเราจักเดินต้อนโขลงอยู่เบื้องหลัง

ช้างทั้งหลายได้ฟังก็พากันทำตาม พระยาปูก็ชูก้ามทั้งคู่หนีบเท้าพระโพธิสัตว์รวบรัดเข้าไว้มั่นคง มีอาการประหนึ่งว่าคีบลงด้วยคีมใหญ่อันช่างไฟทำด้วยสลากเหล็ก

กเรณุกา ฝ่ายนางช้างพระยาก็มิได้ทอดทิ้งพระบรมโพธิสัตว์เข้ายืนเฝ้าอยู่ณที่ใกล้ พระโพธิสัตว์เจ้าจะคร่าพระยาปูใหญ่ขึ้นฝั่งก็ยังลากไม่ไหว ฝ่ายปูนั้นไซ้ก็จักฉุดพระโพธิสัตว์เจ้าเข้าปากตน พระโพธิสัตว์เจ้าก็คืนรนเหตุมรณไภย จึงร้องบอกไปว่าติดก้ามปูขอให้ฝูงช้างทั้งหลายช่วย ช้างทั้งหลายนั้นก็พากันกลัวแต่มรณไภย ส่งเสียงร้องก้องโกญจนาท ปล่อยมุตตกรีสเรี่ยราดวิ่งหนีไป

ฝ่ายนางกเรณุกาภรรยา ก็มิอาจที่จะดำรงตนอยู่ได้ก็ปรารพภ์เริ่มจะวิ่งหนี พระโพธิสัตว์ก็สำแดงคดีให้นางทรายว่าถูกปูหนีบไว้ จึงรำพึงพิไรกล่าวยาทพระคาถา เพื่อว่าจะมิให้นางหนีดังนี้

สิงคมิค์โค อายตจักขุเนต์โต อัฏ์ฐิตโจ วาริจโร[๑] อโลโม เตนาภิภูโต กปนำ รุทามิ มา เหวมำ ปาณสมำ ชเหย์ยาติ

---

๑ เป็น วาริสโย บ้าง

สิงคมฤคคือปูทอง มิอวัยวเครื่องมองคือหักษุยาว มิหนังอันบุคคลกล่าวว่ากระดูก เปนสัตวน้ำไม่มิขน เราถูกสัตวอันพิกลนี้หนีบไว้ จึงร้องไห้ขอความเอนดูด้วยจงช่วยเรา อย่าทิ้งเราผู้คู่ชีวิตรเสียเลย

นางกเรณุกาภรรยานั้นก็หันกลับมามิวาจาให้เปนที่ชื่นใจพระสามี กล่าวทุติยคาถาว่า

อัย์ย น ตำ ชหิส์สามิ กุญ์ชรำ สัฏ์ฐิหายนำ
ปณ์ณัพ์ยา จาตุรัน์ตาย สุช์ชีโย โหสิเม ตุวัน์ติ

ข้าแต่พระยาช้างผู้เปนเจ้า ตัวท่านเล่าย่อมเปนที่รักใคร่ของเราอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าปถพีอันมิมหาสมุทเปนแดนทั้งสี่ด้าน เราจักไม่ทิ้งท่านผู้เปนคชสารทรงกำลังถึง ๖๐ ยี่นี้เลย

แล้วนางเล้าโลมพระยาคชสารให้สกดใจไว้ว่า เมื่อข้าพเจ้าได้กล่าวกถาสัลลาปกับพระยาปูแล้ว น่าที่ว่าพระยาปูจะปล่อยท่าน นางก็กล่าวตติยคาถาขอพระยาปูว่า

เย กุลิรา สมุท์ทัส์มิ คังคาย ยมุนายา[1]
เตสำ ต์วำ วาริช์โชเสฏ์ฐ มุญ์จโรทัน์ติยา ปติน์ติ

บรรดาปูทั้งหลายที่เที่ยวแหวกว่ายอยู่ในมหาสมุทก็ดี หรืออยู่ในแม่น้ำนัทที คงคา ยมุนา สรภู มหี ก็ดี สรรพบรรดามิวาริชชาติ ท่านนี้และเราหมายมาทไว้ว่า เปนสัตว์ประเสริฐกว่าสัตว์น้ำ

---

๑ เปน นัม์มทาย บ้าง

ทั้งปวง เพราะเหตุนั้นเมื่อข้าร้องไห้ ใฝ่ห่วงถึงสามีอยู่อย่างนี้ ขอท่านผู้ใจอาริมิเมตตา ปล่อยสามีให้แก่ข้าณกาลยังนี้เถิด

พระยาปูครั้นได้สดับศัพท์สำเนียงนาง สัททนิมิตรนั้นก็เข้าไปขัดขวางอยู่ในหทัยก็อ่อนใจวางก้ามพิศวง ลืมนึกว่าพระยาช้างจักจำนงกลับทำร้ายตนบ้าง ขณะนั้นพระยาช้างก็ยกเท้ากระทืบลงกลางหลัง กระดองก็พังทลายในทันใด

พระยาช้างก็ดีใจส่งเสียงร้องก้องด้วยอาการยินดี บรรดาช้างทั้งหลายอื่นมีก็มาประชุมชวนกันฉุดคร่าลากเอาทรากปูขึ้นมาไว้บนยกแล้ว กระทืบเหยียบย่ำให้แหลกเป็นจุณวิจุณไป

แต่ก้ามปูใหญ่ทั้งสอง ได้หักจากกระดองก็ตกอยู่คนละข้างลส่วนว่าหนองปูนั้นครั้นน่าฝนก็ไหลหลั่งไปลงแม่น้ำคงคา ในกาลเมื่อมีน้ำใสไหลมาล้นขอบฝั่งดังนั้น ก้ามปูทั้งสองก็ลอยล่องไปตามแม่น้ำคงคา ก้ามหนึ่งสายน้ำพัดพาตกไปถึงกลางทะเล อีกก้ามหนึ่งหันเหไปติดอยู่น่าท่าหลวง พอพระราชาพี่น้องทั้งปวง ๑๐ พระองค์ลงเล่นน้ำพบเข้ารับสั่งให้เอาไปทำตะโพนเรียกชื่อว่า อาณิก[1]

แต่ก้ามที่ลอยไปกลางทะเลนั้น พวกอสูรทั้งหลายนำไปทำเภรีใหญ่ให้ชื่อว่า อาพัมพร[2] ต่อมาภายหลังเกิดสงครามอสูรกับท้าวสักกเทวราช อสูรแพ้วิ่งปลาศนาการทิ้งกลองเสียหนีไป ท้าวสักกให้เทวดาหามไปไว้ณดาวกิงษ์ กลองใบนี้มีเสียงดังกระเทือนถึงดุจเมฆ

---

๑ เป็น อานก บ้าง อาลก บ้าง อาลังก บ้าง ๒ เป็น อาพัมพร ก็มี

คำราม บางเกจิอาจารย์หมายความว่าเมฆลั่นนั้น แลเสียงกลองพระอินทร์ด้วยประการฉนี้

สมเด็จพระบรมครูเจ้า นำเอาพระชาดกนี้มาสำแดงพระสัทธรรมเทศนาแล้วจึงทรงประกาศพระจตุราริยสัจประชุมชาดก

สองสามิภรรยาได้รับพระราชทานฟังพระสัทธรรมสาทก เมื่อสัจจประกาศจบลง ก็ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

นางช้างกเรณุกาในครั้งนั้น มาเป็นอุบาสิกาคนนี้ พระยาวารณผู้สามี คือเราองค์พระตถาคตนี้เอง

สุวัณณกักกฏชาดกัง สัตตมัง

จบสุวรรณกักกฏชาดกที่ ๗

294.3184
ช 512น
d00033

อารามทูสกชาดก

โย เม สัญฺญสเมตานันฺติ[๑] อิทํ สัตฺถา ทักฺขิณาคิริชนปเท วิหรนฺโต อญฺญตรํ อุยฺยานปาลปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ในทักขิณาคิริชนบท ทรงพระปรารภบุตรนายอุยยานบาลผู้หนึ่ง จึงตรัสพระคาถานี้เริ่มเรื่องว่า โย เม สัญฺญสเมตานํ ดังนี้เป็นอาทิ

กิร ดังได้ยินมา สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้า เมื่อออกพรรษาแล้วก็เสด็จออกจากพระเชตวันนาราม ทรงพระจาริกไปในทักขิณาคิริชนบท

ครั้งนั้นมีอุบาสกผู้หนึ่ง ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าเป็นประธาน ให้เสด็จนิสีทนาการในสวน แล้วถวายอาหารที่ควรคือ ยาคูแลของเคี้ยวของฉันทั้งหลาย แล้วกล่าวปริยายว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จะใคร่จาริกในสวนให้สบาย ก็ไปกับนายอุยยานบาลผู้นี้ แล้วยังกับนายอุยยานบาลทันทีว่า ท่านพึงเก็บผลไม้น้อยใหญ่บรรดามีถวายแก่เจ้าภูชีทั้งหลายนี้บ้าง

ภิกษุทั้งหลายก็พากันจาริกไป ได้เห็นหลุมเปล่าตำบลหนึ่ง ไม่มีต้นไม้ จึงถามนายอุยยานบาลว่า ที่นี้เป็นรอยปลูกแต่ไม่มีต้นไม้งอกเป็นด้วยเหตุไร

---

๑ เป็น โย เว สัพฺพสเมตานํ บ้าง

นายอุยยานบาลก็บอกว่า บุตรคนหนึ่งของนายอุยยานบาลเมื่อรดน้ำในต้นไม้ที่แรกปลูกทั้งหลาย มีความมุ่งหมายจะรดน้ำให้ถึงราก จึงลากต้นไม้ถอนขึ้นมาดูให้รู้ประมาณรากแล้วรดน้ำ เหตุนี้สถานนั้นจึงเหลือแต่หลุมเปล่า

ครั้นเมื่อพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายกลับมาสู่สำนักสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ก็กราบทูลความตามที่ได้ไปเที่ยวจาริกในสวนได้เห็นถ้วนทุกประการ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสว่า แน่ะภิกษุทั้งหลาย เด็กชายคนนั้นมาสำคัญผิดมากหลาย จึงกลายเป็นทำลายต้นไม้ในสวน ใช่ว่าตั้งใจคิดเห็นเป็นการควรแก่กาลครั้งนี้ก็หาไม่ ถึงแต่ครั้งก่อนก็เคยได้ทำลายสวนผลไม้มาแล้วอย่างครั้งนี้

ภิกษุทั้งหลายจะใคร่ทรายก็กราบทูลอาราธนา พระพุทธองค์ก็นำตำนานแต่อดีตกาลมาตรัสเล่าว่า

เมื่อครั้งพระเจ้าวิสสเสนราชยพิตร เสวยราชสมบัติเป็นกรุงกระษัตรในพระนครพาราณสี ชาวพระบุรีเริงรื่นสนุกสนาน ครั้งหนึ่งมีการเล่นนักขัตฤกษ์เบิกงานมโหรศพ ฝูงชนพากันอึงอลเอิกเริกทั่วพระนคร มีนายอุยยานบาลหนึ่งจะใคร่สัญจรไปเล่นมโหรศพกะเขาบ้าง จึงสั่งฝูงลิงที่เลี้ยงไว้ในสวนว่า

สูทั้งหลายจงแลดูการงานสวนแทนเรา ๆ จะไปเล่นการมโหรศพสักเจ็ดวัน ต้นไม้ใหม่ ๆ ทั้งหลายที่แรกปลูกไว้นั้น จง

พากันรดน้ำให้ตลอดถ้วนทั้งเช็ดวันด้วย ฝูงลิงทั้งหลายก็รับคำ นายอุยยานยาลจึงมอยกระเช้าหนัง สำหรับตักน้ำให้แก่ลิงแล้วก็ไป

ฝ่ายฝูงลิงทั้งหลายก็พากันรดน้ำต้นไม้แรก ปลูกใหม่ทั้งหลายนั้นเป็นปรกติ

ครั้นถัดมาวันหนึ่งลิงนายฝูงบอกแก่ลิงทั้งหลายว่า สูทั้งหลายจงยับยั้งก่อน ชื่อว่าน้ำจะใช้ให้ตลอดกาลเราทั้งหลายหาได้ โดยยากอยู่ เราจำจะถนอมใช้ เพราะฉนั้นการรดน้ำต้นไม้เราควรจะถอนต้นปลูกใหม่ทั้งหลายขึ้นมาดูให้รู้ประมาณรากยาวรากสั้นแล้วควรรดน้ำให้มากหรือควรรดแต่น้อย ฝูงลิงทั้งหลายได้ฟังคำสั่งนายก็พากันพูดคล้อยตามว่าดีแล้ว จึงแย่งกันเป็นพวกถอนต้นไม้ใหม่บ้างเป็นพวกปลูกแลคเณน้ำรดบ้าง

ในกาลครั้งนั้นสมเด็จพระมโพธิสัตวเจ้า ได้เป็นกุลบุตรตระกูลหนึ่ง ในพระนครพาราณสี

พระองค์มีกรณีย์อย่างหนึ่งจึงเสด็จไปที่นั้น ได้เห็นฝูงลิงต่างพากันถอนแลปลูกรดน้ำทำการสวนอยู่ดังนั้น จึงร้องถามว่าใครใช้สูเจ้าทั้งหลายให้ทำอย่างนี้ ฝูงลิงทั้งหลายบอกว่าลิงนายฝูงสั่งให้ทำ พระองค์จึงมาดำริว่า แต่ลิงนายฝูงสิว่ายังหาปัญญามิได้ถึงเพียงนี้แล้ว ก็ฝูงลิงบริวารทั้งหลายจะมีปัญญาสักเพียงใดได้เล่า แล้วตรัสคาถาว่า

โยเมสัญ์จ สเมตานำ อหุวา เชฏ์ฐสัม์มโต
ตัส์สายำ อิทิสิ ปัญ์ญา กิเมว อิตรา ปชาติ

ความว่า ลิงใดได้รับสมมุติให้เป็นใหญ่กว่าฝูงลิงทั้งหลายหมู่นี้แล้ว ก็แต่ว่าปัญญาของนายลิงนั้นมีแต่พออย่างนี้เท่านั้น ก็ฝูงลิงทั้งหลายที่เกิดเป็นบริวารห้อมล้อมอยู่นี้จะมีปัญญายิ่งกว่านายไปอย่างไรได้

ฝูงลิงทั้งหลายครั้นได้ฟังบรรยายของพระโพธิสัตว ตรัสดังนั้นก็พากันกล่าวทุติยคาถาตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า

เอวเมว ตุวำ พ์รเห์ม อนัญ์ญาย วินิน์ทสิ์
กถำหิ มูลำ อทิส์วา รุก์ขำ ชัญ์ญา ปติฏ์ฐิตัน์ติ

ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐ การก็เป็นอย่างนั้นแหละ ท่านยังไม่รู้อะไรไฉนมาด่วนติเตียนต่าง ๆ เล่า เมื่อเราทั้งหลายยังไม่แลเห็นรากไม้ จักรู้ต้นไม้ได้หรือว่ารากหยั่งลงดินไปได้เท่าไร

พระโพธิสัตวเจ้าได้ฟังก็ตรัสตติยคาถา ตอบฝูงลิงต่อไปว่า

นาหำ ตุเม์ห วินิท์ทามิ เย เจต์ถ วานรา วเน
วิส์สเสโน จ คารัโย์ห ยัส์สัต์ถา รุก์ขโรปกาติ

เราหาใคร่ติเตียนสูเจ้าทั้งหลายไม่ สูเจ้าทั้งหลายเป็นแต่ลิงไพรอาศรัยอยู่ในสวนนี้เท่านั้น ก็แต่ว่านายอุยยานบาลทั้งหลายผู้ปลูก เพื่อประโยชน์แก่พระราชาองค์ใดเล่า คือพระเจ้าวิสสเสนราชนั้นนั่นแหละท่านจะทรงพระดำหนิได้

สมเด็จพระบรมครูเจ้า นำอดีตนิทานนี้มาตรัสสำแดงพระสัทธรรมเทศนาจบลงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า วานรเชฏฐกคือลิงนายฝูงในครั้งนั้น มาเป็นอารามทูสก เด็กทำลายต้นไม้ในสวนในครั้งนี้

บัณฑิตบุรุษผู้โพธิสัตวในครั้งนั้น คือเราพระตถาคตในครั้งนี้ แล

อารามทูสกชาดกำ อัฏฐมำ

จบอารามทูสกชาดก ที่ ๘

๙ สุชาตชาดก

น หิ วณฺเณน สมฺปนฺนาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกสฺส สุณิสำ อนญฺญชเสฏฺฐิธีตรำ วิสาขาย กนิฏฺฐภคินิ สุชาตำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงพระสำราญพระพุทธอิริยาบถวิหาร อยู่ในพระเชตวนาราม ทรงพระปรารภ นางสุชาดา น้องสาวพระวิสาขาผู้เปนธิดาแห่งธนัญชยเสฏฐี ได้มาสู่สามิเปนลูกสะใภ้ของท่านอนาถบิณฑิก จึงตรัสพระคาถานี้ เริ่มเรื่องว่า นหิ วณฺเณน สมฺปนฺนา ดังนี้เปนอาทิ

กิร ดังได้ยินมา นางสุชาดานั้น เมื่อจัดการอาวาหแล้วจะไปสู่ตระกูลสามี เพื่อจะให้เรือนอนาถบิณฑิกเสฏฐีพรั่งพร้อมด้วยยศบริวาร จึงคมนาการไปด้วยบริวารยศ นางจึงเกิดปรากฏมีน้ำใจอันถือเนื้อถือตัวว่า เราเปนธิดามหาตระกูล นางมากมูลด้วยความโกรธความร้าย เธอจาหยาบคายล้วนผรุสวาท กิจของหญิงสะใภ้ผู้ฉลาดที่จะพึงปฏิบัติต่อพ่อผัวแม่ผัวก็ไม่พอใจทำ ชอบแต่ลงทัณฑกรรมขู่เข็ญคนใช้สอยในเรือน ยิ่งนักจะว่างเว้นสักเวลา

วันหนึ่งพอสมเด็จพระบรมศาสดา พาพระภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ เสด็จไปเรือนท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีแล้วเสด็จประทับอยู่

ฝ่ายท่านมหาเสฏฐีก็นั่งฟังธรรมอยู่ใกล้องค์สมเด็จพระผู้ทรงสวัสดิภาคย์เจ้า

ขณะนั้นนางสุชาดา ส่งเสียงกลหการเทลาะติค่าอยู่ด้วยทายกรรมกรทั้งหลาย จนสมเด็จพระบรมครูเจ้าทรงหยุดธรรมปริยายไว้แล้วตรัสถามว่านั่นเสียงเอ็ดอึงอะไรกัน

จึงท่านอนาถบิณฑิกกราบทูลสนองพระพุทธฎีกาว่า หญิงคนหนึ่งเป็นสะใภ้ข้าพระยาทได้มาแต่ตระกูล มิควรที่ข้าพระยาทจะกราบทูล นางเป็นหญิงร้ายไม่มีสัมมาคารวะเลย ถึงวัตรปฏิบัติที่บุคคลเคยประพฤติต่อพ่อผัวแม่ผัวแลสามีของตนก็ไม่มี ทานการพลีที่ควรจำแนกแจกบันก็มิได้ให้ใคร ศีลอันเป็นคหัฏวินัยก็มิได้รักษา ศรัทธาความเชื่อกรรมผลตามทางพระพุทธสาสนาก็มิได้มีความเลื่อมใส ทำแต่การเทลาะเบาะแว้งอยู่อย่างนี้ไปเกือบตลอดวันแลคืน

สมเด็จพระมหากรุณาได้ทรงฟัง จึงตรัสสั่งให้เรียกนางสุชาดานั้นมาเฝ้า

ครั้นนางมาแล้วก็ถวายอภิวาทพระโลกนารถเจ้า แล้วนั่งอยู่ณที่ต่างหาก

สมเด็จพระบรมครูผู้ทรงสวัสดิภาคย์ พระองค์ผู้ฉลาดในคหิวินัยที่สั่งสอนสัตว์จึงตรัสถามว่า แนะนางสุชาดา อันว่าลักษณภริยามีอยู่ ๗ ประการ เดียวนี้นางก็ได้สามีแล้วได้ทำกิจของแม่บ้านเป็นประการไหน

นางกราบทูลว่า ข้าพระยาทไม่ทรายได้ เพราะทรงตรัสเนื้อความย่อ ขอประทานทรงตรัสให้พิศดารแก่ข้าพระยาทเถิดพระเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสเตือนให้ตั้งสติฟังแล้ว พระองค์จึงทรงหลั่งพระพุทธภาสิตอันเป็นกิจฆราวาสวินัยโดยพระคาถาว่า

(๑) ปฏฺฐิจฺจตา อหิตานุกมฺปินี
อญฺเญสุรตฺตา อติมญฺญเต ปติ
อเนน กิตฺติสฺส วธาย อุสฺสุกฺกา
ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา
วธกาจ ภริยา ติ จ สา ปวุจฺจติ

ภริยาที่คิดร้ายสามี มักดำริมิดีล้วนแต่ทำให้เสื่อมทรามเสียประโยชน์ เป็นหญิงโฉดผู้สมัครรักใคร่ในชายอื่น ตั้งหน้าแต่ผาผันดูหมิ่นผัว ให้ยอมกลัวประหนึ่งว่าข้าสินไถ่ ใฝ่กไผ่ขวนขวายคอยอยู่แต่ว่าจะฆ่าสามี ภรรยาของชายใดเหมือนเช่นนี้ บัณฑิตเรียกว่าวธกาภรรยา

(๒) ยา อิตฺถิยา วินฺทติ สามิโก ธนํ
สิปฺปา วนิชฺชา กสิมิฏฺฐหิ[๑]
อญฺญมฺปิ ตสฺมา อปหาตุมิจฺฉติ[๒]
ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา
โจรา จ ภริยา ติ จ สา ปวุจฺจติ

สามีได้ทรัพย์ใดมา เป็นต้นว่า เกิดแต่ศิลปสาตรความรู้ก็ดี เกิดแต่การค้าขายก็ดี เกิดแต่การเพาะปลูกหว่านไถก็ดี สามี

บางฉบับเป็น ๑ อธิฏฺฐหำ บ้าง อธิฏฺฐกำ บ้าง ๒ ทองใหญ่เป็น ปหาตุมิจฺฉติ.

ได้ตั้งใจหามาให้แก่ภริยา แต่ว่าภริยานั้นอาธรรม์ ยังคิดยอกยักลักซ่อนสามิเสีย ไม่ว่ามากแลน้อย ภริยาของชายใดเหมือนเช่นนี้ บัณฑิตเรียกว่า โจรภรรยา

(๓) อกัม์มกามา อลสา มหัค์ฆสา
ผรุส์สา จ จัณ์ฑิ จ ทุรุต์ตวาทินิ
อุฏ์ฐายกานำ อภิภุย์ย วัต์ตติ
ยา เอวรูปา ปุริสัส์ส ภริยา
อัย์ยา จ ภริยา ติ จ สา ปวุจ์จติ

หญิงที่ไม่อยากทำการงาน เกียจคร้านกินเดียว พูดกำเริบหยาบคาย ปากคอร้ายมักกล่าวคำล้วนแต่ส่วนชั่ว ครั้นค่ำนอนขึ้นก็ตั้งหน้าค่อนแคะผัวกล่าวข่มขี่ ภริยาของชายใดเหมือนอย่างนี้ บัณฑิตเรียกว่า อัยยภริยา

(๔) ยา สัพ์พทา โหติ หิตานุกัม์ปินิ
มาตาว ปุต์ตำ อนุรักข์เต ปติ
ตโต ธนำ สัม์ภตมัส์ส รักข์ติ
ยา เอวรูปา ปุริสัส์ส ภริยา
มาตา จ ภริยา ติ จ สา ปวุจ์จติ

หญิงใดอารีแผ่เผื่อเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เอาเนื้อเอาใจสามิให้เพิ่มภูลประหนึ่งมารดารักบุตรอยู่ทุกเมื่อ รักษาทรัพย์หอม

ยังไว้ไม่ขาดเหลือ มีแต่จะไพบูลย์ในเบื้องหน้า ภริยาของชายใดได้อย่างนี้ บัณฑิตเรียกว่ามาตาภรรยา

(๕) ยถาปี เชฏฺฐา ภคินี กนิฏฺฐา
สคารวา โหติ สกมฺหิ สามิเก
หิริมนา ภตฺตุวสา นุวตฺตินี
ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา
ภคินิ จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติ

หญิงใดหากมีวัยทำเริญกว่าผัว แต่ถ่อมตัวประหนึ่งว่าน้องสาว จะพูดจาว่ากล่าวก็ด้วยถ้อยคำอันยำเกรงใจสามี น้ำใจก็ดีรู้จักความละอาย จะประพฤติการงานทั้งหลายก็ให้ถูกใจตามใจ ภรรยาของชายใดได้อย่างนี้ บัณฑิตเรียกว่า ภคินิภริยา

(๖) ยา จิร ทิสฺวาน ปติ ปโมทติ[๑]
สขิ สขารวิ จิรสฺสมาคตํ
โกเลยฺยกา สีลวติ ปติพฺพตา
ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา
สขิ จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติ

หญิงใดครั้นได้เห็นสามีมาสู่เรือน ก็แย้มเยื้อนชื่นชมโสมนัส ประหนึ่งสหายที่พรากพลัดกันมาเห็นกัน เป็นหญิงสำคัญลูกเหล่ากอตั้งตนไว้ในศีลแลข้อวัตรจริยา คือรู้จักสามิกวัตรปฏิบัติภัศดาให้ถูกใจ ภรรยาของชายใดได้อย่างนี้ บัณฑิตเรียกว่า สขีภรรยา

---

๑ เป็น ปโมทิตาว บ้าง

(๗) อกุทฺธสนฺตา วธทณฺฑตชฺชิตา
อรุทฺธจิตฺตา ปติโน ติติกฺขติ
อกฺโกธนา ภตฺตุวสานุวตฺตินี
ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา
ทาสี จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติ

หญิงใดไม่ถือโกรธ ถึงผัวจะลงโทษทัณฑ์ ขู่เข็ญเคี่ยวเข็ญจะเข่นฆ่า ไม่คุมโทษโกรธนอกหน้าให้ผัวเห็น หากอดกลั้นความโกรธเร้นไว้ในใจ ถึงเพื่อนบ้านใกล้ไกลก็ไม่รู้ว่าโกรธผัว หญิงรู้จักประพฤติตัวตามอำนาจภัศดา ภรรยาของชายใดได้อย่างนี้ บัณฑิตเรียกว่า ทาสีภรรยา

คฤหนางสุชาดา ลักษณภรรยา ๗ สถาน มีประการคือ วธกสมา เปนภรรยาเสมอเพชฌฆาฏ ๑ โจรสมา ภรรยาเสมอโจร ๑ อัยยสมา ภรรยาเสมอเจ้า ๑ ทั้ง ๓ จำพวกนี้เมื่อชาตชีวิตินทรีย์แล้วมิได้คลาศแคล้วต้องไปเกิดในจตุราบาย ยังอีก ๔ จำพวกพระตถาคตเจ้าตรัสอัตถาธิบายว่า จำต้องเกิดในเทวโลก ชั้นนิมมานรดี โดยพระบาฬีคาถาประพันธ์ทั้ง ๒ ประเภทว่า

ยา จิธ ภริยา วธกาติวุจฺจติ
โจรี[๑] จ อัยยาติ[๒] จ สา ปวุจฺจติ
ทุสฺสีลรูปา ผรุสา อนาทรา[๓]
กายสฺสเภทา นิรยํ วชนฺติ ตา

๑ เปน โจรีติ อริยาติจ บ้าง ๒ อัยยา บ้าง ๓ อนาจารา บ้าง

ยา จิว มาตา ภคินี สขี จ
ทาสี จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติ
สีเล ฐิตตฺตา จิรรตฺตสวุตา
กายสฺส เภทา สุคตึ วชนฺติ ตา

อธิบายความตามพระคาถาว่า ภรรยาที่ขัณฑิตเรียกว่า วธกา, โจรี, อัยยา, ๓ จำพวกนี้ เป็นหญิงทุศีลผรุสวาท มิอาจารมารยาตรวิบัติ สารพัดไม่เอื้อเฟื้อ ครั้นแตกกายทำลายอัตตภาพวิยากยาปพาไปสู่นิรยายาย

แต่หญิงอีก ๔ ประการ พระศาสดาจารย์ตรัสหมายจำพวก คือ มาตาภรรยา ภคินีภรรยา สขีภรรยา ทาสีภรรยา เหล่านี้ว่า ดำรงทรงตนไว้ในศีลสัตย์ มิอาจารสมบัติพร้อมกายวาจาใจ สงวนตนไว้ตลอดกาลที่ชอบ เมื่อถึงรอบครบขวบไขทำลายขันธ์ ก็ไปอุบัติในสวรรค์สุคติภูมิด้วยประการฉะนี้

ครั้นเมื่อพระธรรมศาสดาจารย์ ตรัสสำแดงภริยา ๗ สถาน ประทานพระสัทธรรมเทศนา นางสุชาดาก็ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล สมเด็จพระทศพลผู้ทรงพระอนาวรณญาณ จึงตรัสเพื่อจะให้นางสุชาดาสมาทานสามิกวัตรว่า ดูกรสุชาดา อันลักษณภริยา ๗ สถาน ที่พระศาสดาจารย์ได้สำแดงมา นางสุชาดาชอบใจจักปฏิบัติได้ในชั้นหญิงจำพวกเห็นเป็นดังฤา นางสุชาดาก็กราบทูลสนองพระพุทธฎีกาโดยสัตย์ซื่อว่า ข้าพระยาทั้งนี้พอใจจะปฏิบัติตนให้เป็นทาสีภรรยา แล้วนาง

ก็มาถวายอภิวาทแทบพระพุทธยาทพระตถาคตเจ้า ทูลเล่าแถลงอัจจยโทษความประพฤติผิดคิดมิชอบ ให้พระพุทธองค์ทรงรับขมา

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ผู้ทรงพระปาฏิหาริในอุยายเทศนา ทรงทรมานนางสุชาดาสะไภ้ต้นเรือน ทรงเทศนาตักเตือนแต่ครั้งเดียว นางก็ได้บรรลุพระโสดาปัตติผล สมเด็จพระทศพลญาณเจ้าทรงรับอาหารภัตรแล้วก็เสด็จไปพระเชตวันมหาวิหาร ภิกษุสงฆ์ก็ทำการสำแดงวัตรปฏิบัติโดยพระพุทธจริยาแล้ว พระพุทธองค์เจ้าก็เสด็จเข้าไปสู่พระคันธกุฎี ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายภิกษุทั้งหลายในธรรมสภา ก็พากันพรรณาสรรเสริญพระคุณแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาเจ้าว่า ดูกรพระผู้เป็นเจ้าผู้มีอายุทั้งหลาย สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงทรมานนางสุชาดาผู้เป็นสะไภ้ใหญ่ในเรือน โดยพระพุทโธวาทครั้งเดียวเท่านั้น ยังว่าให้สำเร็จพระโสดาปัตติผลได้ น่าอัศจรรย์ใจจริงเจียวหนอ

พอสมเด็จพระศาสดาเสด็จมา ก็ตรัสถามว่าภิกษุทั้งหลายกล่าวบรรยายด้วยเรื่องอะไรกัน ภิกษุทั้งหลายนั้นกราบทูลว่า ข้าพระยาทั้งหลายกล่าวบรรยายสรรเสริญพระคุณที่ได้ทรงทรมานนางสุชาดาโดยเทศนาครั้งเดียวให้บรรลุโสดาปัตติผล สมเด็จพระทศพลตรัสว่าเราเคยทรมานนางให้ละพยศร้ายกลายเป็นดี ด้วยโอวาทครั้งเดียวได้ ใช่ว่าเคยทรมานแต่กาลครั้งคราวนี้ก็หาไม่ ถึงกาลแต่ปางก่อนไซ้ เราก็เคยได้เทศนาโปรดนางมาแล้วเหมือนกัน

เมื่อพระพุทธองค์ทรงสำแดงธรรมอัศจรรย์ก็นำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาว่า ในกาลอดีตล่วงแล้วมา เมื่อครั้งพระราชาพรหมทัตเสวยสิริราชสมบัติณพระนครพาราณสีโน้น

พระบรมโพธิสัตวเจ้าได้เข้าไปสู่ปฏิสนธิ ในครรภ์สิริแห่งพระมเหษีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ครั้นนานมาจนถึงกาลจำเริญไวยพระองค์ได้ไปศึกษาศิลปสาตร ในสำนักปาโมกข์ผู้ปราชญ์ในเมืองตักกสิลา ครั้นจำเนียรกาลมาเมื่อพระบิดาทิวงคต พระองค์ได้เถลิงยศเป็นเจ้าภารา ทรงปกครองไพร่ฟ้าให้อยู่เย็นเป็นศุขด้วยราชธรรม์ แต่พระราชมารดาของพระองค์นั้นมีปรกติมักขี้โกรธฉุนเฉียว คอยกราดเกรี้ยวอยู่แต่พ้อพาน์ยริภาษ พระองค์ก็คอยระถวายโอวาทกราบทูลให้เสื่อมคลาย ทรงพระดำริจะทูลอุบายว่าพระมารดาตรัสพระวาจาอย่างนี้ ๆ ไม่สมควร พระองค์ทรงใคร่ครวญจะแสวงหาอุปมาอันหนึ่ง ซึ่งจะเป็นประโยชน์บรรเทาความโกรธของพระราชมารดาให้หายได้ วันหนึ่งจึงเสด็จไปทรงประพาศพระราชอุทยาน ฝ่ายพระมารดาก็เสด็จแวดล้อมพร้อมราชบริพารไปกับด้วยพระบรมโพธิสัตว พอถึงระหว่างกลางขนัดย่านมรคา มีฝูงสกุณานกต้อยติ่วก็ส่งเสียงวิปริตร้องว่ากิกิ ๆ ราชบริพารชาวพระบุรีได้ยินเสียงนกก็ยิ้มหูไม่หยากฟัง แล้วตะโกนบอกแก่ฝูงนกว่า อย่าร้องให้ดังเลย นกป่ากร้ายป่ากหยายคายเอ๋ยเราร่ำคาญหู ครั้นเมื่อพระโพธิสัตวได้แวดล้อมอยู่ด้วยหมู่นางนาฏบริวารเสด็จถึงพระราช

อุทยานกับด้วยพระราชมารดาเที่ยวทอดพระเนตรพรรณนานาหมู่ไม้พอมาใกล้ต้นรังใหญ่กำลังดอกดกระย้า มีสกุณโลกิลาดุเหว่าตัวหนึ่งเกาะอยู่ที่กิ่งรัง ปล่อยเสียงดังก้องไพเราะพึงเสนาะจับใจอยู่วังเวง มหาชนได้ฟังเสียงก็พากันหยุดสงบ ยกอัญชลีขึ้นจบแหงนคอร้องว่า ภูรานกผู้ขานเพราะ ขานเสียงเสนาะขานอ่อนหวาน ท่านจงปล่อยเสียงก้องกังวาลเปล่งสำเนียงไปเถิด แล้วก็พากันเงี่ยโสตสดับยืนแลดูอยู่

ลำดับนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นเหตุ ๒ ประการนั้น จึงทรงสำคัญในพระไทยว่า เดี๋ยวนี้เราจักสามารถแล้ว เพื่อที่จะยังพระชนนี ให้รู้สึกเสียงนกร้องทั้ง ๒ ประการนั้นจึงตรัสว่า มหาชนเมื่อมาได้ยินเสียงนกต้อยตีวิดร้องดังกิ๊กิ๊ ๆ ในระหว่างทางก็พากันยิดหูเสียแล้วซ้ำห้ามนกว่า อย่าร้องเลย ชื่อว่า คำผรุสวาทย่อมไม่เป็นที่ปรารถนารักใคร่แห่งใคร ๆ เลย แล้วพระองค์ก็ตรัสพระคาถาทั้งหลายว่า

นหิ วัณ์เณน สัม์ปัน์นา มัญ์ชุกา ปิยทัส์สนา
ขรวาจา ปิยา โหน์ติ อัส์มิ์ โลเก ปรัม์หิ จ
นานุปัส์สสิมั กาฬิ์ ทุวัณ์ณั ติลกาหตั
โกกิลั สัณ์หวาเจน พหูนั ปาณินั ปิยั
ตัส์มา สุขิลวาจัส์ส มัน์ตภาณิ์ อนุท์ธโต
อัต์ถั ธัม์มัญ์จ ทีเปติ มธุรัน์ตัส์ส ภาสิตัน์ติ

อธิบายความตามพระอัตถกถาจารย์วัณณนาในพระคาถาทั้ง ๓ นั้นว่า อัม้ม ข้าแต่สมเด็จพระมารดาเจ้า ชื่นชื่อว่าเหล่าสัตว์ทั้งหลายในโลกนิกายนี้ ย่อมทรงสิริวิวรรณเป็นอันงามปานประหนึ่งว่าผลประยงค์สุกหรือสีทองเป็นต้นก็ดี มัญชุกา มีปรกติกล่าววาจาไพเราะมธุรศก้องกังวาลก็ดี ปิยทัสสนา ทรงรูปโฉมเป็นที่เจริญตาก็ดี อันตมโส มาตาปิตโร โดยที่สุดหากถึงจะเป็นมารดาบิดา ขรวาจา ถ้ามีวาจากระด้างอันมาตามอย่างวาจาตลาด ด้วยสามารถมีการด่าทอพ้อปริภาษเป็นต้น จะได้เป็นที่รักใคร่แห่งนรชนในโลกนี้แลโลกอื่นยมิได้มีเลย

อัม้ม ข้าแต่สมเด็จพระมารดาเจ้าเอย ขรวาจาที่ข้าพระยาทูลเฉลยนี้ได้แก่นกกิกิอันมีวาจากระด้างในระหว่างทางเมื่อเสด็จมา

สัณ์หภาณิโน ปน ก็ผ่ายว่าผู้มีวาจาไพเราะเพราะพร้องประกอบด้วยสำเนียง มีมธุรศสละสลวย ถึงแม้ว่ารูปร่างทรวดทรงจะไม่สระสรวยก็ยังว่าเป็นที่รักใคร่แก่ชนทั้งผอง ข้าพระยาทกราบทูลเหตุทั้งสองตามที่มีมา สมเด็จพระมารดาเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วมิใช่หรือนกดุเหว่าอันมีพรรณสีกายเศร้าดำหม่นหมองเล่ห์ประหนึ่งว่าถูกต้องตกแต่งแล้วด้วยพรรณเมล็ดงา ในระหว่างกายาแลล้วนแต่ดำอยู่พร่างพร้อย ก็แต่ว่านางดุเหว่านั้นถึงมีสีสรรพ์พรรณเศร้าสร้อย ยามเมื่อส่งเสียงขานหวานแช่มช้อยดูจับใจ ย่อมเป็นที่รักใคร่แห่งฝูงนรชนทั้งหลายเป็นอันมากหยากตรับฟัง

สุชาตชาดก

อิติ ยัส์มา ขรวาจา สัต์ตา การเปนดังนี้เพราะเหตุใด สัตว ทั้งหลายพวกมิวาจากระด้าง ไม่เคยมิเยี่ยงอย่างว่าเปนที่รักใคร่ ของผู้หลักผู้ใหญ่มิมารกาบิดาเปนต้น ตัส์มา เพราะนั่นแหละสาธุนรชน เมื่อมามิความปราถนาอยู่ซึ่งตนจะให้เปนที่รักใคร่ของมหาชนทั่วไป จึง ตั้งใจกล่าววาจาให้เสียงเสนาะ กล่าวให้พริ้งเพราะกล่าวให้สละ สลวย กล่าวกระชุ่มกระชวยเอมโอช กล่าวปราโมทย์อ่อนเอาใจ กำหนดคำไขด้วยความคิด อันยัณฑิตนัยได้ว่าคำผู้มิปรีชา ให้ เว้นจากวาจาของบุคคล มิปรกติกล่าวด้วยสามหาวความพู้งซ่าน แท้จริงบุคคลใดถือวัตรปฏิบัติวาจาได้ดังนี้แล้ว ย่อมกล้าแกล้ว กล่าวอรรถแลธรรม เปนเหตุแนะนำให้ผู้สดับรับภาสิต ถ้อยคำเปน มธุรศัพท์จิตร ถึงหากจะสำแดงไปสักเท่าไรก็ดี ผู้ฟังมิได้มิถือความ โกรธยกโทษผู้กล่าวเลย

สมเด็จพระบรมโพธิสัตวเจ้า ได้ตรัสสำแดงพระสัทธรรม เทศนา ด้วยคาถาทั้งหลายนี้ ถวายให้สมเด็จพระชนนีทรงสดับ ฟังแล้ว ยังพระราชมารดาให้สัญญาจดจำมนสิการแล้ว

จำเดิมแต่นั้นมานางพระยาก็ผ่องแผ้ว มิพระหฤไทยเปนกุศล ดำรงตนอยู่ในอาจารสัมมาปฏิบัติ

สมเด็จพระโพธิสัตวตรัสถวายโอวาทพระราชมารดาให้เสื่อมหายคลายจากมิจฉาเสวนจิตรที่ถือผิดเป็นชอบ โดยรอบโอวาทวาระเดียวแล้ว พระองค์ก็คลาศแคล้วไปตามยถากรรมด้วยประการฉนี้

สมเด็จพระบรมศาสดามหามุนีเจ้า ได้ตรัสสำแดงพระสัทธรรมเทศนา ประชุมพระชาดกจบลงแล้วจึงตรัสว่า พระราชมารดาพระเจ้าพาราณสีครั้งนั้น มาเป็นนางสุชาดาครั้งนี้ พระราชาเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ก็คือองค์พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเราเดี๋ยวนี้แล ฯ

สุชาดาชาดกํ นวมํ

จบสุชาดชาดกที่ ๙

อุลูกชาดก

สัพเพหิ กิร ญาติหิติ อิทำ สัตถา เชตวเน วิหรันโต กาโกลุกกลหำ อารัพภ กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเจ้า เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตวนาราม ทรงพระปรารภ กลหะความเทลาะอันเกิดแก่ฝูงกาแลนกเค้า จึงตรัสพระคาถานี้เริ่มเรื่องว่า สัพเพหิ กิร ญาติหิ ดังนี้เปนอาทิ

หิ แท้จริงฝูงกาทั้งหลาย ย่อมเที่ยวขยเคี้ยวกินซึ่งนกเค้าทั้งหลายในกลางวัน จำเดิมแต่พระสุริยันต์อัยฎงคตไปแล้ว พวกนกเค้าทั้งหลายก็มุ่งหมายจิกสีสะกาทั้งปวง อันนอนอยู่ในรังรวงต้นไม้นั้น ๆ ให้ถึงแก่ชีวิต

ครั้งนั้นมีภิกษุรูปหนึ่ง สำนักอยู่ณบริเวณที่สุดต่อพระเชตวันมา ครั้นถึงเวลาเธอไปกวาดลานใกล้พระเชตวัน ต้องขนสีสะกาทั้งหลายนั้นมากต่อมาก ล้วนแต่มีทรากโซมซายอายด้วยโรหิต

ผิว่าจะคำนวณคิดคราวหนึ่งสักเจ็ดแปดทนาน ตกเกลื่อนกลาดทั่วไปทั้งลานน่าอนาถใจ เธอจึงนำเหตุนั้นไปเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ภิกษุทั้งหลายก็ยกเหตุนั้นขึ้นเปนที่ตั้งสนทนากันในธรรมสภาว่า ดูกรพระผู้เปนเจ้า ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุหนึ่งอยู่ในที่โพ้นต้องขวนขวายขนสีสะกาตายทิ้งทุกวัน ๆ เปนอันมากต่อมาก เราน่าเปนหลากใจอยู่

พอสมเด็จพระบรมครูเสด็จมา ตรัสถามว่าแนะภิกษุทั้งหลาย พากันบรรยายกล่าวกถาสนทนากันด้วยเรื่องอะไรเวลานี้

ภิกษุหนึ่งก็กราบทูลทันทีว่า เรื่องภิกษุขนสะกาทั้งพระพุทธองค์จึงตรัสว่าจริงเรื่องนั้น กาแลนกเค้าได้วิวาทเป็นเวรกันใช่จะมีในกาวนี้ก็หาไม่ เคยได้เป็นเวรกันมาแล้วแต่กาลปางก่อน ภิกษุทั้งหลายจึงอนุโยคยอันทูลถามว่า เวรได้เกิดมาแล้วแก่ฝูงกาแลนกเค้าทั้งหลาย เมื่อกาลครั้งใดพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระศาสดายรมนารถเจ้า จึงตรัสเล่าตำนานว่าตั้งแต่ครั้งปฐมกัลป์มา แล้วตรัสเทศนาอดีตนิทานดังต่อไปนี้ว่า

อดีเต ปฐมกัปปกาเล ในกาลครั้งปฐมกัลป์ล่วงแล้วไปนั้น มนุษย์ทั้งหลายได้ประชุมกันเลือกบุรุษผู้หนึ่ง ซึ่งทรงรูปโฉมพรรณเป็นอันงามทั้งความประพฤติก็เรียบร้อย มีอาการใหญ่น้อยบริบูรณ์ทุกอย่าง สมมุติให้เป็นพระราชา

ฝ่ายว่าสัตวจตุบาททั้งหลายในพนา ก็ประชุมกันเลือกสรรได้พระยามฤคสีหะตั้งให้เป็นพระราชา ฝ่ายฝูงปลาในมหาสมุทก็เลือกให้ปลาอานนท์เป็นพระราชา ลำดับแต่นั้นมาฝูงนกทั้งหลาย ก็ได้ประชุมกัน ณหลังไหล่เขาหิมวันตประเทศ ปรารภเหตุว่าพระราชาของมนุษย์ก็มีแล้ว พระราชาของสัตวจตุบาททั้งหลายก็มีแล้ว พระราชาของปลาทั้งหลายก็มีแล้ว ยังแต่ว่าพระราชาในระหว่างเราทั้งหลายยังไม่มี ชื่อว่าการอยู่โดยลำลองไม่มีที่พึ่งนี้ไม่ดีเลย ควรเราทั้งหลายจักเลือกสัตวตนใดที่สมควรตั้งไว้ให้เป็นพระราชา ครั้นว่าปรึกษากันดังนั้นแล้ว ก็พิจารณาดูเห็นว่า

นกเค้าผู้ตัวหนึ่งสมควรจะให้เป็นพระราชา ก็พากันกล่าวว่าเราทั้งหลายพร้อมใจกันจะให้นกเค้านี้เป็นพระราชาละ ลำดับนั้นนกผู้ตัวหนึ่งก็ยังถ้อยคำประกาศอันเป็นสัญญา ว่าจะให้นกเค้าเป็นพระราชา เป็นอนุสาวนาในท่ามกลางนกทั้งหลาย ๓ วาระก่อนจึงจะเป็นการยินยอมพร้อมกัน ครั้นอนุสาวนาอันนกผู้นั้นได้กล่าวเป็นวาระที่ ๒ ก็ปรองดองกันดีอยู่ อีกหนึ่งครู่ถึงอนุสาวนาที่ ๓ ก็มีกาผู้ตัวหนึ่งปากยาวสามหาวลุกยืนขึ้น พยายามเพื่อจะประกาศความในใจที่คิดไว้ว่า ในการที่จะราชาภิเศกคราวนี้ จะต้องหาผู้ที่มีหน้าไม่ขึ้งโกรธ บุทคลที่มีหน้ายังขึ้งโกรธอย่างนกเค้านี้ จักเป็นราชาธิบดีอย่างไรได้ เมื่อเราทั้งหลายได้แลดูบุคคลผู้มีอาการอันขึ้งโกรธนี้ ก็มีอาการประหนึ่งว่าจะโลด หัวอกจะแตกทำลายก็คล้ายกับเอาเกลือสาดลงในกระเบื้องอันกำลังร้อน เรานี้ไม่ผ่อนให้นกเค้าหน้าเง้านี้เป็นพระราชา ก็กล่าวเป็นประถมคาถาว่า

สัพเพหิ กิร ญาตีหิ โกสิโย อิสฺสโร กโต
สเจ ญาตีหิ อนุญฺญาโต ภเณยฺยาหํ เกกวาติกนฺติ[๑]

สาวนาอันใดได้ประพฤติเป็นไปอยู่ เราก็ได้ฟังแล้ว จึงขอกล่าวว่า เมื่อหมู่ญาติทั้งหลายพากันพอใจยกให้นกเค้าเป็นนาย ถ้าหากว่าพวกญาติทั้งหลายจักผ่อนให้เราอธิบาย เราจักขอกล่าวคำหนึ่ง

---

๑ เอถวาจิยํ บ้าง

เล็กน้อยเท่านั้น ฝูงนกทั้งหลายจะใคร่ฟังอธิบายก็อนุญาตด้วยทุติยบาทพระคาถาว่า

ภณ สัมม อนุญญาโต อัตถัง ธัมมัญจ เกวลัง
สันตัสสะ ทหรา ยัตถะ ปัญญวันโต วิจักขะณา

ดูกรสหายผู้ร่วมรัก เราไม่หวังทักยอมอนุญาตให้ท่านกล่าวตามเรื่องราวประเพณี มีเหตุผลทุกประการ แท้จริงนกทั้งหลายที่หนุ่มมีปัญญาปรีชารู้เรื่องอยู่ก็ยังมีอีกเป็นอันมาก

ครั้นนกกาได้โอกาสอนุญาตแล้ว ก็มีใจผ่องแผ้วกล่าวตติยคาถาว่า

น เม รุจจติ ภัทรัง โว อุลลูกัสสาภิเสจนัง[๑]
อกุทธัสส มุขัง ปัสส กถัง กุทโธ กริสสติ

ขอความงามความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลายเถิด การที่จะอภิเษกนกเค้าให้เป็นพระราชาไม่ชอบใจข้าพเจ้าเลย ท่านทั้งหลายจงแลดูหน้าเมื่อเวลายังไม่โกรธเถิด ออกเช่นนี้ถ้าโกรธขึ้นมาแล้วจักทำสีหน้าสีตาเป็นประการใด

เมื่อกาได้กล่าววาจาคัดค้านดังนี้แล้ว ก็บินแผล็วหปรี่ขึ้นไปบนฟ้า ส่งเสียงกา ๆ ว่าเราไม่ชอบใจเราไม่ชอบใจ นกเค้าก็บินไล่ตามตีนกกานั้น สัตว์ทั้งสองชาติก็เกี่ยวพันผูกเวรกันแต่นั้นมา

---

๑ อุลูกัสสาภิเสจนัง บ้าง

ฝ่ายฝูงช้ากษัตริย์ทั้งหลาย จึงเลือกสรรสุวรรณหงษ์ให้เป็นนาย เรียกว่าสุวรรณหงษราชเสร็จแล้ว ต่างก็พากันลีลาศไปสู่สถานตน ๆ ด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระยรมศาสดามหามุนี เมื่อทรงนำชาดกนี้มาตรัสเทศนาจบลงแล้ว จึงประกาศพระจตุราริยสัจประชุมชาดกว่า

พระยาหงษ์ผู้เป็นองค์ที่ได้รับอภิเศกเป็นพระราชาในกาลครั้งนั้น ก็คือเราผู้พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งนี้

อุลูกชาดกัง ทสมัง

จบอุลูกชาดกที่ ๑๐

หอสมุดแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา
d 00033